

Univerzita Karlova
Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce

2012

Eliška Florianová

Univerzita Karlova

Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce

Myšlení Jana Amose Komenského v kontextu doby 17. století

Thinking of John Amos Comenius in the context of the 17th century

Vedoucí práce:

ThDr. Kamila Veverková, Th.D.

Autor práce:

Eliška Florianová

Na tomto místě bych ráda poděkovala ThDr. Kamile Veverkové, Th.D. za podnětné a cenné rady a za projevenou vstřícnost, podporu a trpělivost při celkovém vedení této práce.

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato diplomová práce byla umístěna v Ústřední knihovně UK a používána ke studijním účelům.

V Praze dne

Eliška Florianová

Anotace

Bakalářská práce „Myšlení Jana Amose Komenského v kontextu doby 17. století“ pojednává o osobě Jana Amose Komenského a jeho díle s ohledem na 17. století, dobové historické události, duchovní a myšlenkové ovzduší, které v Čechách i ve světě panovalo. Do této kategorie bych uvedla především vliv, vznik a vývoj Jednoty Bratrské, která J. A. Komenského velmi výrazně ovlivnila a v níž aktivně působil. Období před bitvou na Bílé hoře, jež je nazýváno doba předbělohorská, českou reformaci a vznik nových církevních uskupení. Posléze v další kapitole nastíním jejich osudy po neúspěchu reformátorů, pobyt v exilu. Janu Amosi Komenskému se věnuji v celkovém přehledu života a některých spisů, zmíním základní období, kterými za svého života prošel. Zároveň se budu věnovat vlivům, které měly různé osobnosti vědy a veřejní představitelé na Komenského. A nakonec bych ráda zmínila Komenského dílo, jeho filosofii a pedagogické myšlenky, které ke vzniku Obecné porady o nápravě věcí lidských vedly, neboť je to vrcholné dílo, které je Komenského celoživotní prací.

Klíčová slova

Výchova, J. A. Komenský, teologie, pedagogika, 17. století, Jednota Bratrská.

Annotation

Bachelor thesis Thinking of John Amos Comenius in the context of the 17th century deals with John Amos Comenius himself, historical events he was influenced by, and intellectual and theological atmosphere of the 17th century. There is noted rise and progress of religious group Unity of the Brethren, which influenced Comenius as active member of it. This chapter also contains description of pre Battle of White Mountain era, Czech protestant reformation and creation of new churches, their destiny after reformers failure and member's life in exile. Description of John Amos Comenius's life, selected writings and significant events of his life follows as well as influences of important scientists and public representatives. Thesis is finished by Comenius's work, philosophy and pedagogical ideas that lead to the General Consultation on the Reform of Human Affairs, his masterpiece.

Keywords

Education, J. A. Comenius, theology, pedagogic, 17th century, Unitas Fratrum.

Obsah:

Úvod.....	9
1. Dějinný kontext ovlivňující dobu a myšlení J. A. Komenského	11
1.1 Husitská tradice, předchůdce vzniku Jednoty Bratrské.....	11
1.2 Vliv a vznik Jednoty Bratrské	16
1.3 Doba předbělohorská.....	19
2. Život a dílo Jana Amose Komenského	30
2.1 Spor o místo narození.....	30
2.2 Rodinné zázemí	31
2.3 Období univerzitních studií: Herborn, Heidelberg.....	33
2.4 Přerov, počátky působení v Jednotě Bratrské	35
2.5 Fulnek a počátky nesnází	37
2.6 Krize následkem životních strastí.....	38
2.7 Odchod z vlasti, Lešno a prvopočátky pansofie.....	39
2.8 Švédské působení, vznik všenápravy	43
2.9 Bílý Potok.....	45
2.10 Druhý pobyt v Lešně	46
3. Myšlenkové směřování J. A. Komenského k všenápravě lidstva.....	49
3.1 Význam a důvody vzniku všenápravného úsilí.....	49
3.2 Typy reformy Komenského a jejich vývoj.....	50
3.3 Nastínění Komenského myšlenek v konkrétním díle.....	51
3.3.1 Labyrint světa a ráj srdce.....	52
3.3.2 Didaktické spisy.....	54

3.3.3 Cestou světla.....	56
3.3.4 Všeobecná porada o nápravě věcí lidských, dílo vrcholné.....	57
3.3.5 Jednotlivé části všenápravy	60
3.3.5.1 Panegersie	61
3.3.5.2 Panaugie neboli rozžehnutí všeobecného světla	62
3.3.5.3 Pantaxie, všeobecná moudrost	63
3.3.5.4 Pampédie	64
3.3.5.5 Panglottie, všeobecné vzdělání jazyků.....	64
3.3.5.6 Panorthosie.....	65
3.3.5.7 Pannurthesia neboli napomenutí	66
Závěr	67

Seznam zkratk

J. A. Komenský – Jan Amos Komenský

JB – Jednota Bratrská, církevní uskupení, kde působil J. A. Komenský.

např. - například

r. - roku

s. - stran

tzv. – takzvaně

Úvod

Jan Amos Komenský je pro mne velmi inspirativním myslitelem a příkladným učitelem. Jeho poznatky se již nyní aplikují úspěšně ve školské praxi, díky nim a novým znalostem se škola zaměřuje více na osobu žáka, jeho potřeby a možnosti. Právě proto jsem si tuto významnou osobnost nejen českých dějin vybrala pro nosnou část mé bakalářské práce.

Výběrem Jana Amose Komenského jsem se postavila před nelehký úkol pečlivě rozepsat o osobnosti, jeho životě a některých významných dílech, která jsou pro problematiku výchovy a směřování k všenápravnému úsilí důležitá. Především zhodnocení krizových období se pokusím v mé práci vypsát tak, aby z nich byly zcela patrné i nejmenší možné vlivy na budoucí rozvoj Komenského jako pedagoga a reformátora. S tím související myšlenkový kontext období 17. století a vlivy předchozími se budu zabývat s ohledem na ty nejpatrnější, neboť jsou velmi důležitá pro rozvoj Komenského osobnosti a mají také vliv na jeho rozsáhlou spisovatelskou činnost.

Nejdůležitější částí je dle mého názoru konkrétní stanovení pansofických a všenápravných snah, působení historických událostí a myšlenek jiných badatelů či filosofů, se kterými se Komenský setkal osobně, nebo s nimi vedl rozsáhlou korespondenci, či skrze vlastní dála, která mu byla dostupná. Zde bych se tedy především konkrétně věnovala myšlence pansofie, její genezi a také navazující myšlence všenápravy a jejího vývoje. Z rozsáhlé literatury se budu snažit vybrat z mého hlediska nejdůležitější práce Komenského, o kterých budu konkrétně hovořit.

Z dostupné literatury a pramenů se budu držet prací významných badatelů v oblasti komeniologie a historických věd.

V kapitole první se budu věnovat husitské tradici, v návaznosti na ní tradici vzniku a vývoje Jednoty Bratrské. Historickými dobovými souvislostmi od dob husitství až po období vrcholné reformace, kulminující v boj na Bílé hoře a jejími následky. Pobělohorskou atmosféru nastíním již s ohledem na Jana Amose Komenského.

Kapitola druhá bude zcela zaměřena na osobu Jana Amose Komenského, především jeho dětství, vzdělávání, později ovlivnění Jednotou bratrskou a účastí Komenského v tomto uskupení. Angažovanost Komenského v reformě se budu snažit zhodnotit a nastínit,

především změnu jeho působišť v důsledku vyhnanství ze země a jeho politickou činnost, kterou se při pobytu v různých zahraničních zemích zabýval a usiloval tak o napravení situace. Stanovím hlavní myšlenkové snahy především pedagogické, teologické a filosofické s ohledem na konkrétní jednotlivá díla, která budou zastupovat vždy určitý postoj Komenského. Bohužel není v mých silách zmínit a věnovat se všem Komenského spisům a pracím, proto budu usilovat o výběr nosných myšlenek a děl. Zároveň příkládám velkou důležitost inspirátorům Komenského a jejich vlivu, tedy v práci zmíním pro téma všenápravy několik základních.

Ve třetí části této práce bych uvedla především vývoj Komenského filosoficko – pedagogické myšlenky všenápravy, a dřívější idey pansofie. Jednotlivou literaturu stanovím na základě závažnosti a velkou pozornost budu věnovat samotné Obecné poradě o nápravě věcí lidských.

Cílem mé práce je s pomocí odborné literatury hodnotně pojednat o Komenského nejzávažnějším díle, a nastínit Komenského myšlení ve vztahu k důležitým skutečnostem, jež ho životem provázely. Budu postupovat pomocí deskriptivní metody a provedu analýzu vybraných prací Komenského. Zároveň se také budu tímto připravovat pro další práci, neboť bych se později osobě Jana Amose Komenského věnovala hlouběji. Také doufám, že obohatím svou skrovnou znalost didaktických zásad a děl a prospěji tak své budoucí učitelské profesi, neboť inspirace díly světově významného pedagoga a myslitele je vskutku více než nutná.

Neboť, jak praví Komenský, i sám učitel by se měl rozvíjet a vzdělávat, nejen pouze přihlížet myšlenkovému růstu ostatních a sám zakrňt.

1. Dějinný kontext ovlivňující dobu a myšlení J. A. Komenského

Úkolem této kapitoly je nastínit historickou situaci, z níž Jan Amos Komenský vycházel a kterou tedy byl ovlivněn.

1.1 Husitská tradice, předchůdce vzniku Jednoty Bratrské

Jana Amose Komenského se období husitského náboženského proudu a následovníků Jana Husa týká pouze okrajově, ale je podstatnou součástí vzniku Jednoty bratrské. Z tohoto hlediska se budu husitskému období věnovat a zároveň také zmíním důležité dobové souvislosti. Kamil Krofta stanovuje husitskou dobu mezi léta 1419 – 1436.¹ Jednota bratrská, která na hnutí bezprostředně navazuje, se tvoří přibližně po roce 1452.

Základní inspirace a předchůdce Jednoty započala v husitské reformaci, první hlasy volající po reformě církve byly dle Rudolfa Říčana² zapříčiněny ve druhé polovině 14. století nemravností katolické církve, mnichů a kněží. Ozývají se již ve 14. století, za vlády Karla IV., kdy je lid zastoupen německým kazatelem Konrádem Waldhauserem, působícím v Praze. Dle Zdeňka Kalisty³ volá v kázání po tzv. „skutečném kněžství“, čímž útočí na zkaženost kléru. Úsilí Waldhauserovo vrcholí jeho nástupcem, osobností Milíče z Kroměříže⁴. Tento vážený kněz a úředník se vzdal svých hodností, aby se oprostil od zlořádů tehdejší církve, například svatokupectví⁵ neboli tzv. simonie, příkladně žil jako asketa a snažil se vychovat žáky, kteří by následovali jeho cestu a byli příkladnými kněžími, tzv. vzorný sbor. V rámci obnovy bojují stoupenci proti „Antikristovi“ v podobě padlé církve, v těchto myšlenkách pokračuje Matěj

---

¹ KROFTA, Kamil. *Dějiny Československé*. Praha: Sfinx, 1946. s. 172.

² ŘÍČAN, Rudolf. *Dějiny Jednoty Bratrské*. Praha: Kalich, 1957. s. 7.

³ KALISTA, Zdeněk. *Stručné dějiny Československé*. Praha: Vyšehrad, 1992. s. 120.

⁴ Jan Milíč z Kroměříže (1320/1325? – 1374). Pro bližší studium KAŇÁK, Miloslav. *Milíč z Kroměříže*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1957. 147 s.

⁵ Svatokupectví (z latinského simonia) je obchod s duchovními hodnotami (např. odpustky, svátosti, rozhřešení) za peníze, nejrozšířenější bylo ve středověku v 11. století, zaniká až po Tridentském koncilu. Je formou hříchu, neomluvitelné a považovalo se za kacířství, které se trestalo exkomunikací.

z Janova⁶, zjevná je jejich snaha o navrácení k prvotní čistotě a prostotě církve, úlohu jediné autority zastává Písmo. V roce 1391 je v Praze vybudována Betlémská kaple⁷, náhrada za Nový Jeruzalem na Starém městě, kde se toto reformní hnutí formovalo. Pokračovatelem je Tomáš Štítý ze Štítého⁸, jež píše díla o náboženských otázkách.

Období vrcholí osobou Jana Husa⁹, významného kazatele a přednášejícího, který se inspiroval předchůdci i Janem Viklelem¹⁰, který odmítá autoritu papeže. „*Tak uznává s Wiclifem (ale ovšem i s Matějem z Janova) jako hlavní pramen víry Písmo, odmítá s anglickým reformátorem myšlenku o vyvýšenosti moci duchovní a vůbec kléru nad ostatními laickými věřícími, připouští, že každý dobrý křesťan je vlastně knězem a v konečné formulaci svých názorů, jak ji podává ve svém spisu „O církvi“ („De ecclesia“), dochází i k přesné formulaci pojmu Církve jakožto společenství předurčených k spasení.*“¹¹ Mistr Jan Hus se narodil roku 1370 v Husinci, v letech 1393 se stal bakalářem na Karlově univerzitě a r. 1396 získal označení mistr, na fakultě filosofické neboli artistické. Bojuje otevřeně proti odpustkům a roku 1412 je vykázán do exilu, zde se věnuje převážně literární činnosti. Jan Hus bojoval svými spisy za obnovu katolické církve, pomohl k ustálení českého jazyka. Své názory se rozhodl Mistr obhajovat před Kostnickým koncilem konaným roku 1414, ale byl odsouzen. Následně byl za své myšlenky a názory upálen na hranici dne 6. července 1415

---

⁶ Matěj z Janova (1350/1355? – 1393).

⁷ K bližšímu studiu: TÁBORSKÝ, František. *Betlémská kaple: o jejích dějinách a zachovaných zbytcích*. Praha: Společnost Husova muzea, 1922. 118 s.

⁸ Tomáš Štítý ze Štítého (1331/1335? – 1401/1409?).

⁹ Mistr Jan Hus (1370 – 1415), reformní kazatel, učitel. Především kritizoval mravní úpadek katolické církve. Byl označen roku 1411 za kacíře, exkomunikován a upálen na Kostnickém koncilu roku 1415.

¹⁰ Jan Viklef (1320 – 1384).

¹¹ KALISTA, Zdeněk. *Stručné dějiny Československé*. Praha: Vyšehrad, 1992. s. 124. K bližšímu studiu HUS, Jan; THOMSON, Samuel Harrison. *Tractatus De Ecclesia*. Praha: Komenského evangelická fakulta bohoslovecká, 1958.

v Kostnici. Taktéž jeho přítel Jeroným Pražský¹² byl upálen 30. května 1416. Díky těmto událostem se v Českých zemích zvedla vlna solidarity a protestů, započal veřejný boj proti církvi a následování Husova učení a jeho ideálů.

Na trůn nastupuje roku 1420 jako následník Václava IV. jeho bratr Zikmund zvaný Lucemburský, což vyvolává v Čechách obavu o stav církve, spekuluje se o jeho podílu na smrti Jana Husa a zároveň vzrůstají oprávněné obavy z pronásledování „kacířů“, které posléze vyvrcholilo vyhlášením několika křížových výprav samotným králem.

Společným vyjádřením reforem se staly v Českých zemích Čtyři pražské artikuly vydané v letech 1419 – 1420, v nichž se hovoří dle Říčana¹³ především o svobodném kázání Božího slova, o tzv. přijímání podobojí, což je přijímání krve i těla Kristova (chléb i víno). Jakoubek ze Stříbra dokonce dohledal, že tento způsob přijímání byl v katolické církvi praktikován až do 12. století, než byl odmítnut. V dalších člancích se hovoří o chudobě kněží a zakazuje uplatňování jejich světské moci. Důležitým prvkem je také kázeň. Výrazná eschatologie s očekáváním druhého příchodu Krista na tento svět je prožívána jako očista církve od hříchu, navrací se k apoštolské tradici. Život má být příkladný, podle Písma a přikázání, nejlépe v chudobě. Husitský proud se rozdělil na tři strany, jak uvádí ve svém díle Zdeněk Kalista¹⁴:

1) umírnění husité – snaha o dodržování čtyř artikul, stále trvají na svěcení kněží Římem, chtějí obnovit spolupráci s Římskou církví a zachovávají většinu zažitých katolických ustanovení, což byly např. uctívání svatých, transsubstanciace večeře Páně a dodržují katolické svátky a obřady. Zástupcem byl Jan Rokycana¹⁵, který stál většinou za Pražany a bohatšími měšťany.

---

¹² Jeroným Pražský (1370 -1416) byl kazatel, myslitel, náboženský reformátor a mučedník.

¹³ ŘÍČAN, Rudolf. *Dějiny Jednoty Bratrské*. Praha: Kalich, 1957. s. 13.

¹⁴ KALISTA, Zdeněk. *Stručné dějiny Československé*. Praha: Vyšehrad, 1992. s. 127.

¹⁵ Jan Rokycana (1396 – 1471) byl husitský kněz a kazatel, sjednotil roztříštěné proudy husitů.

2) Rozhodní husité – založili město Tábor, zastupovali především nižší vrstvy společnosti a prohlásili Písmo jako autoritu a zdroj učení v církvi. Vydávají roku 1431 konfesi, v tomto díle odmítají katolická dogmata, uctívání svatých, zjednodušují bohoslužby a při obřadech používají češtinu. Vystupovali rázně proti kléru a Římské církvi, odmítají ji a volí si vlastního biskupa Mikuláše.

3) Orebité – byli blízcí skupině tábořské, v čele stál Jan Žižka, po jeho smrti se skupina začala nazývat Sirotci.

4) Další skupinou byli chiliasté, pověstní v Táboře jako velmi radikální skupina, kteří prosazovali jistou formu komunismu, který nebyl kvůli odporu ostatních husitů prosazen.

Tři strany se spojují v úsilí proti Zikmundovi, když proti nim král vyhlásí roku 1420 křížovou výpravu. Snaha řešit situaci mírovou cestou a vyslaným poselstvem za králem nemělo ohlasy, husité se jali bránit Prahu a 14. července 1420 vítězí pod vedením Jana Žižky na Vítkově, později téhož roku také na Vyšehradě. Zikmund se nechal korunovat s chrámu Sv. Víta a odjíždí z Prahy.

Husité zahajují odboj, na sněmu v Čáslavi roku 1421 zvolí do vedení země 12 správců a jednájí s polským králem Vladislavem a jeho bratrancem Vitoldem o české koruně. Ten reaguje tím, že zasílá Zikmunda Korybutoviče, jako zástupce litevského krále Vitolda. Radikální tábořská skupina neuznává jeho správcovství, ostatní husité přijali Zikmunda za svého krále. V následujících letech dochází k dalším křížovým výpravám proti husitům, kteří byli silní, strategicky obsazovali zemi a jejich obrana byla účinná. Zikmund Korybutovič nebyl ve snaze o smíření husitských Čech s církví úspěšný a postupně ztratil i důvěru lidu zastávající husitský proud, který se bouří roku 1427 a Zikmund je vyhnán ze země.

Dvě větší skupiny husitů, Pražané a Táborité se spojují při boji proti katolíkům v bitvě u Lipan, katolická strana ve spojení s umírněnými husity roku 1434 vítězí. V jednání husitských stoupenců s Římskou církví se čtyři pražské artikuly nepodařilo prosadit. Uznaná byla oslabená verze článků, Kompaktáta, pro křesťany v českých zemích, kteří se jimi chtějí řídit. Tato Kompaktáta jsou především pokusem o smíření Čech s Římem, což římská kurie hodnotila jako donucený ústupek, žádá podrobení kacířských Čech.

V roce 1444 nastupuje jako společný vládce husitů Jiří z Poděbrad¹⁶, skupiny věřících se nyní tvoří kolem jednotlivých kněží, nastává vnitřní rozpolcenost církve. V Praze působí významná osobnost učitele a kazatele mistra Jana Rokycany. Zanícený následovník hájí odkaz mistra Jana Husa, působí především ve středním proudu husitství – odmítá radikalismus. Po Jakoubkovi ze Stříbra¹⁷ stanul v čele kněží pražské strany roku 1429. Zasazuje se o uznání Pražských článků v Basileji. Mimo své veřejné působení je také významný kazatel, vykládá téměř celý Nový zákon, je zjevná jeho snaha vybudovat husitskou církev zcela nezávislou na osobě papeže.

Bratr Řehoř¹⁸, budoucí zakladatel Jednoty bratrské je nyní knězem v klášteře na Slovanech, ovšem po nastoupení nového krále Ladislava Pohrobka¹⁹, věrného katolíka, rostou obavy husitského proudu, zatímco katolická strana získává na síle. Řehoř se s následovníky uchylují na venkov, kupříkladu do vilémovského kláštera.

Literárně nadaný kazatel a učitel církve, ovlivněn Viklefovými spisy, zanícený biblista a radikální kazatel Petr Chelčický²⁰ neuznává lidskou autoritu, jediným měřítkem je pro něj Boží vůle. Zároveň se ale straní Táboritů, kterým vytýká, že i přes přikázání Nezabiješ!, se chopí meče při husitských válkách. Chelčický píše česky, zabývá se sociálními problémy a otázkami, vyjadřuje se proti uspořádání společnosti a zlořádům církve. Z těchto pohnutek píše díla: *O trojím lidu*, *O duchovním boji*, *Postila* (soubor kázání), *Siet' viery pravé*²¹.

---

¹⁶Jiří z Poděbrad (1420 – 1471) byl český král, považován za husitského kacíře, snažil se sjednotit Evropu v mírovém společenství, tato myšlenka nedošla pochopení.

¹⁷Jakoubek ze Stříbra (1375 – 1429) byl český kazatel, zastánce Jana Husa a přijímání podobojí.

¹⁸Bratr Řehoř (zemřel 1474) byl správce a zakladatel Jednoty Bratrské.

¹⁹Ladislav Pohrobek (1440 – 1457) byl uherský a český král z rodu Habsburků.

²⁰ Petr Chelčický (1390 – 1460) byl český myslitel, reformátor. K bližšímu studiu: BOUBÍN, Jaroslav: *Petr Chelčický. Myslitel a reformátor*. Praha: Vyšehrad, 2005. 198 s. ISBN 80-7021-654-9

²¹ K bližšímu studiu těchto děl: CHELČICKÝ, Petr. *Traktáty Petra Chelčického: O trojím lidu, O církvi*. Praha, Melantrich, 1940. 109 s. 4. vydání. SMETÁNKA, Emil. *Petra Chelčického Postilla díl 1-2*. Praha: Comenius, 1900-1903. SMETÁNKA, Emil. *Petra Chelčického Sít' Víry*. Praha: Comenius, 1912. 386 s.

1.2 Vliv a vznik Jednoty Bratrské

V tomto dějinném přehledu Jednoty Bratrské se přidržuji základních prací historiků Krofty²² a Říčana²³.

Jednota Bratrská sjednocuje chudší vrstvy společnosti, učení je založeno na myšlenkách Petra Chelčického. Zakladatelem a vůdcem Jednoty se stává synovec Jana Rokycany, bratr Řehoř. I přes odpor krále Jiřího, vzniká roku 1467 kněžský řád distancovaný od římské církve, formující se v odlišnou a nezávislou církev. Jednota bratrská je menšina, která má být pravou Kristovou církví. Vůdčí osobností je bratr Řehoř, připojují se i následovníci Chelčického, Valdenští²⁴. JB výrazně zjednodušuje církevní obřady, zřiká se spekulativních spisů například ohledně Večeře Páně. Důležitým měřítkem je autorita Písma, pokud možno bez jakýchkoliv lidských výkladů.

Od samého počátku je Jednota pronásledována a potírána, například papežem Piem II.²⁵ po zrušení platnosti Basilejských článků, nastává pronásledování, mučení a persekuce Bratří. Po čase se však přidává do jejich řad i šlechta a vzdělané měšťanstvo.

Na trůn v Čechách usedá, po schválení Jiřím z Poděbrad, roku 1452 Ladislav Pohrobek²⁶. Jiří působí nadále jako zemský správce. Ladislav dodržoval Kompaktáta a snažil se prosadit Rokycanu jako arcibiskupa. Koncem roku 1457 Ladislav umírá na následky morové rány, zanechává po sobě prázdný trůn bez následovníka. Na trůn nastupuje zvolený

---

²² KROFTA, Kamil. *Dějiny Československé*. Praha: Sfinx, 1946. 861 s.

²³ ŘÍČAN, Rudolf. *Dějiny Jednoty Bratrské*. Praha: Kalich, 1957. 406 s.

²⁴ Valdenští byli křesťanské tajné společenství založené na myšlenkách Petra Valdeše. Odmítali většinu katolických dogmat, násilí a tresty. Po většinu své existence od 12. do 16. století žili v útlaku, skrývali se. Blíže: MOLNÁR, Amedeo. *Valdenští: evropský rozměr jejich vzdoru*. Praha: Kalich, 1991. 339 s. ISBN 80-7017-384-X.

²⁵ Papež Pius II. (pontifikát 1458 – 1464) byl italský humanista, teolog a papež. Odmítl potvrdit basilejská kompaktáta na žádost Jiřího z Poděbrad a tím uznat náboženskou rovnoprávnost v Českých zemích.

²⁶ Ladislav Pohrobek (1440 – 1457) byl český král habsburského rodu.

Jiří z Poděbrad, který vládne od roku 1458. Roku 1469 vpadl uherský král Matyáš do Čech, rozhodnutý získat Českou korunu, byl poražen. Roku 1471 po dlouhé nemoci umírá panovník vynikajících diplomatických vlastností, plně hájící kompaktnost a husitskou otázku. Za vlády Jiřího se také navrácí do Čech evropská kultura, která byla od dob Karla IV. husitskými válkami zcela zatlačena do pozadí.

Následně dochází k nástupu Vladislava Jagellonského²⁷ (1471) na trůn a k úmrtí Bratra Řehoře roku 1474. V 15. století dochází ke zmírnění zásad Chelčického, k pozvolnému přizpůsobování, rozkolu, ustupují členové Jednoty. I přes to zůstává Jednota stále nejvyhraněnějším směrem u nás, je organizačně samostatná, radikálně vystupuje proti základním článkům katolické víry. Drží se ideologie protihabsburského postoje, což zajišťuje příliv měšťanstva a šlechty do jejích řad, především těch, kteří stojí v opozici proti Habsburkům. V roce 1481 nastupuje na trůn v Uhrách král Matyáš²⁸, dochází k prvnímu vyhnanství Bratří do exilu v Multánsku. Lid příslušníků církve podobojí se bouří a roku 1485 je vyhlášen Náboženský mír zajišťující rovnoprávnost. Jednota je stále vnímána jako „sekta“, jsou o ní známy spekulace a bludy. Například katolická církev prostřednictvím svým mistrů vytýkala Bratřím neúctu ke svátosti a nelíbilo se jim, že kladou větší důraz na skutky než na víru.

V roce 1490 se poměry mění, umírá uherský král Matyáš Korvín a jeho nástupcem v uherské říši je zvolen český král Vladislav II. Jagellonský. Církev je v této době ve svých kulturních vlivech odsunuta do pozadí a světská moc se ujímá vedení. Myšlenkový proud tzv. český humanismus se rozvíjí s podporou významných českých šlechtických rodů. Rozvíjí se vzdělanost, klade se důraz na český jazyk, dochází k mnoha překladům děl do češtiny. S příchodem renesance se architektura zabývá nejen stavbou chrámu, ale spíše světských staveb.

---

²⁷Vladislav Jagellonský (1456 – 1516) byl roku 1471 českým a roku 1490 uherským králem, zvaný Vladislav II..

²⁸ Matyáš Korvín (1443 – 1490) byl uherský král a později vévoda. Roku 1469 byl zvolen českým vzdorokrálem ku Vladislavu Jagellonskému.

Nástupcem Vladislava je jeho syn Ludvík Jagellonský²⁹(1516 – 1526), který se za své vlády pokoušel zlomit protihabsburský postoj v Čechách, vedený Zdeňkem Lvem z Rožmitálu, zastávajícího funkci zemského správce.

V Praze se za JB staví učitelé a studenti Pražské univerzity, významnou osobností je Bratr Lukáš. Pod jeho vedením obnovují jednotu, stanovuje se nová správa, kněží, řeší se otázky různých zaměstnání, v jednotě je spousta zákazů k vykonávání určité činnosti, která je v rozporu s jejím učením, což dle Říčana³⁰ hraničí skoro až s asketismem. Moc se dělí na dvě hlavní části, bratr Matěj je pověřen funkcí zastánce moci světské a bratr Prokop jako hlavní soudce Jednoty. Jednota se nyní dělí na dva proudy, tzv. Malou stránku, která zastává starou orientaci jednoty, a napadá tzv. Velkou stránku. Velká stránka je uskupení rozcházející se roku 1495 i se spisy bratra Řehoře. Uzavírá se období staré Jednoty bratrské, vzniká nová Jednota Bratrská v čele s bratrem Lukášem³¹, Prokopem a Matějem. Dle bratra Lukáše navazují na starou Jednotu bratrskou, hlásají jedinou autoritu Písma, laici působící v Jednotě ustupují do pozadí. Snaží se také o smír s katolickou církví, který se pokouší prosadit přes uznání některých „dobrých“ předpisů, např. Apoštolského kréda a textu Písma.

Pronásledování a útlak bratří ovšem neustává, naopak vrcholí roku 1508 Svatojakubským mandátem neboli zákazem shromáždění a vydávání jakýchkoliv spisů. Bratr Lukáš reaguje na tento útlak vydáním obranného traktátu, neboť Jednota neměla možnost svobodného slyšení u krále a obhajoby svého učení. Činí tak ve spise *Apologia sacrae scripturae*³², roku 1511, která je obranou bratrského učení.

K bratřím se přiklonil sám velký reformátor Martin Luther, který mění své stanovisko na základě poznání osoby Jana Husa a roku 1524 se společně s českou reformací obrací proti

---

²⁹ Ludvík Jagellonský (1506 – 1526) taktéž král český a uherský.

³⁰ ŘÍČAN, Rudolf. *Dějiny Jednoty Bratrské*. Praha: Kalich, 1957. s. 69.

³¹ Bratr Lukáš zvaný Lukáš Pražský (1460 – 1528) byl kněz a významný představitel Jednoty bratrské. Blíže: MOLNÁR, Amedeo. *Bratr Lukáš*. Praha: HČEF, 1948, s. 31

³² VOLF, Josef, Bibliografické příspěvky: *Apologia sacrae scripturae*, lat. apologia Českých bratří z r. 1511, in: *Časopis Českého Muzea* 99 (1925), s. 273-278

Římu. Dochází k boji reformace s protireformací, což velmi úzce souviselo s politikou a sociální situací v Evropě. Reformace se snaží bojovat proti Habsburkům, České země však spadají do habsburské protireformace. Zde je situace složitá po porážce radikálů u Lipan a sjednání basilejské kompaktáty³³. Kališníci potvrzují smír s Římem, zatímco Jednota Bratrská a luteráni se hlásí k opozici proti Habsburkům a katolické církvi.

Dalšími spory se zabývá Jednota po roce 1525, do Čech proniká učení Zwingliho³⁴, večere Páně je znamením smrti Krista a on zde není přítomen. „*Když Čížek začal v tom smyslu učit, odmítl jej B. Lukáš spisem tištěných r. 1525 a Úzká rada prohlásila výrazné učení Jednoty onou nám známou táborskou větou: Kristus je ve svátosti přítomen posvátně, duchovně, mocně a pravdivě.*“³⁵ S Janem Čížkem a zastánci Zwingliho se Jednota prostřednictvím bratra Lukáše pře a hájí své zájmy.

Situace v Uhrách je v tuto chvíli značně nepříznivá. Král Ludvík umírá během své vlády při bitvě u Moháče roku 1526, hrozilo nebezpečí ze strany Turků, přičemž král žádal pomoc od ostatních vladařů. Přišla mu na pomoc pouze česká a moravská vojska, uherská armáda byla rozprášena, král padl a spolu s ním vymřela i Jagellonská dynastie.

1.3 Doba předbělohorská

Na trůn byl dosazen Ferdinand I. Habsburský (1526 – 1564), jeho vládou počíná éra předbělohorského období, Kamil Krofta jej datuje ve svých Československých dějinách mezi léta 1526 – 1620.

Bratr Lukáš opouští svět a Jednotu svou smrtí roku 1528. Bratři se hádají o budoucí podobu svého společenství, v roce 1532 vzniká nová Úzká rada. V čele Jednoty stanul Bratr

---

³³ Pro bližší studium knihy: ŠMAHEL, František. *Basilejská kompaktáta*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012. 182 s. ISBN: 978-80-7422-155-2. KRCHNÁK, Alois. *Čechové na basilejském sněmu*. Svitavy: Trinitas, 1967. 274 s. ISBN: 80-86036-01-4.

³⁴ Ulrich Zwingli (1484 – 1531) byl švýcarský reformovaný kazatel, položil základy pro vznik reformované církve, spolu s Janem Kalvínem.

³⁵ ŘÍČAN, Rudolf. *Dějiny Jednoty Bratrské*. Praha: Kalich, 1957. s. 129.

Augusta³⁶, bratrské učení se uvolňuje, dochází k názoru, že jistota spasení prostřednictvím evangelia je, nastává větší svoboda, rodina se stává důležitým prvkem a společenství věřících má být otevřenější. Otevřenost se praktikuje především k bohaté vrstvě společnosti, což dříve Jednota absolutně odmítala. Ovšem i přes to stojí chudí stále v přední linii bratrského zájmu.

Uvolnění probíhá i v liturgické formě, jsou zavedeny hostie místo chleba při večeři Páně, Jednota je stále terčem kritiky pro studenty, kteří se vrací zpět ze zahraničních studií.

V 70. letech 16. století ovládli Habsburkové kališnickou církev, protihabsburská opozice začíná budovat novou nekatolickou církevní organizaci.

Dle německého příkladu předkládají příslušníci nekatolických společenství roku 1535 Konfesi, společné vyznání a osvědčení víry všech nekatolických organizací v Čechách. Bratřím tento akt úlevu nepřináší, neboť přispívá k jejich zviditelnění, ale společenství se již nechce skrývat v ústraní. Bratřím se nepodařilo roku 1537 prosadit svou konfesi na zemském sněmu pro veškeré vyznání podobojí v Čechách, utrakvisté odmítli, Jednota proto vyčkává na příhodnější okamžik ke spojení.

Bratr Augusta dosahuje alespoň úspěchu při jednání s Lutherem, který při převodu Konfese do latiny píše předmluvu, sám Luther dle Říčana povzbuzuje a nabádá Bratry: „*Budte vy apoštoly mezi čechy a my mezi Němci.*“³⁷ Zjevné jsou také kontakty Jednoty se štrasburskými kazateli, započaté roku 1540. Nejznámějším představitelem byl Jan Kalvín³⁸. Jednota se rozchází s církví podobojí, nejbližším církevním společenstvím je luterské hnutí. Ovšem po smrti Martina Luthera roku 1546 se Jednota navrácí k jednomu z velkých učitelů Bratru Lukášovi.

---

³⁶ K bližšímu studiu kniha: SMOLÍK, Josef. *Bratr Jan Augusta*. Praha: Kalich, 1984.

³⁷ ŘÍČAN, Rudolf. *Dějiny Jednoty Bratrské*. Praha: Kalich, 1957. s. 160.

³⁸ Jan Kalvín (1509 – 1564) byl švýcarský teolog, významný reformátor. Prosazoval autoritu Bible, na jeho myšlenky navazuje kalvinismus, který silně inspiroval Jednotu Bratrskou.

Významně se začíná podílet mladý Jan Blahoslav³⁹, který píše spis *O původu Jednoty Bratrské*.⁴⁰

Dochází k významnému potlačování Luterské reformace a jejích stoupců, které vysloví roku 1521 Karel V. uvalením klatby. Následuje potrestání Bratří a utlačování Jednoty Bratrské v Čechách králem Ferdinandem obnovením Svatojakubského mandátu a vydáním mandátu hovořícího o potlačení Jednoty Bratrské (1548). Dochází k zatčení B. Augusty a jeho uvěznění, persekuci ostatních bratří v Čechách. Někteří stoupců JB se uchylují znovu do exilu, tentokrát míří do Polska, Pruska a Litvy. V Prusku není situace příznivá, je nemožné zakládat vlastní sbory. Proto se uchylují zpět do Čech, konkrétně na Moravu, nebo do Polska.

Ferdinandova politika je absolutistická, pro katolická, snaží se smířit české země s římskou církví. Měl vizi, že díky reformě církve katolické se setřou výrazné rozdíly a oba znesvářené tábory najdou alespoň částečně společnou řeč, což se samozřejmě nestalo. Podporou katolické církve, kterou v té době opouštělo stále více lidí, se měli stát Jesuité, kteří byli do Prahy pozváni roku 1556. Neměli úspěch, neboť spíše kontrolovali pravost víry, než aby znovuzískávali odpadlé.

Za věznění bratra Augusty⁴¹ na Křivoklátě je vedení velmi oslabeno, během dlouhého čekání na jeho propuštění dochází k volbě nové, neboť situace je již neúnosná. V roce 1553 dochází k volbě nových biskupů, která je v rozporu s rozhodnutím Bratra Augusty. Augusta se ve vězení věnuje psaní spisů, v roce 1564 je po 16 letech věznění propuštěn na svobodu díky Blahoslavovi a jeho přímluvám u císaře ve Vídni.

V Čechách Jan Blahoslav vystupuje s významným spisem, jeho Filipika proti misomusům stojí v opozici proti názorům Bratra Augusty, zatvrzelého odpůrce vzdělání. Blahoslav hájí vzdělanost kněží, což může být dle jeho názoru účinná obrana Jednoty. Na trůn usedá po svém otci nový vládce Maxmilián II. (1564 – 1576), čeští protestanté doufali

---

³⁹ Jan Blahoslav (1523 – 1571) byl humanista, kněz a později biskup Jednoty Bratrské a velký zastávce vzdělání.

⁴⁰ Blíže: PŘELOUČSKÝ, Tůma – SOKOL, Vojtěch. *Spis o původu Jednoty bratrské a o chudých lidech*. Praha: Melantrich, 1947. 149 s.

⁴¹ Blíže: BÍLEK, Jakub. *Jan Augusta v letech samoty 1548-1564*. Praha: Jan Laichter, 1942. 240 s.

v příklon k jejich církvi. Utravistická strana měla ovšem Maxmiliána spoutaného tzv. berny, které potřeboval na války v uherských zemích, tedy činil této straně po vůli. „*Stavové už r. 1567 dosáhli, že kompaktáta byla vypuštěna z privilegií zemských, a dali tak zřetelně na srozuměnou, že na této základně už se nemíní s církví sejít.*“⁴²

Následující léta jsou poslem špatných zpráv, Jednotu opouští svou smrtí nejprve Jan Blahoslav (1571) a rok poté i Bratr Augusta (1572).

Vlivné proudy přicházejí z Polska, dochází k uvolnění kázně, řádu díky soužití tamních bratrů v úzkém ekumenismu s ostatními církvemi podobojí. V Čechách dochází k vydání Latinské konfese a jejímu uznání na Zemském sněmu roku 1575.

Bratrští stoupenci se poté obrací více ke kalvinismu⁴³, Jednota Bratrská si uvědomuje nejbližší sympatie s Kalvinismem a naopak. Jedná se dle Říčana⁴⁴ především o svrchovanost Božího slova, lásku k řádu a kázni a společný odpor k římským bohoslužebným řádům.

Na trůn v Českých zemích nastupuje Rudolf II.⁴⁵ (1576 – 1611), vzdělaný panovník vychovávaný na španělském dvoře, který se živě zajímal o alchymii a přírodní vědy.⁴⁶ Jeho usídlení v Praze posunulo její význam, neboť se stala centrem Českých zemí i Uherska. Za vlády tohoto nemocného panovníka, trpícího chorobami fyzického i psychického rázu ovšem znamenala pro České země díky jeho zálibě v umění a vzdělanosti příliv učenců a umělců na Rudolfův dvůr.

---

⁴² KALISTA, Zdeněk. *Stručné dějiny Československé*. Praha: Vyšehrad, 1992. s. 169.

⁴³ Kalvinismus se označuje křesťanská církev následující myšlenky Jana Kalvína a Ulricha Zwingliho, ustanovené tzv. Helvétskou konfesí.

⁴⁴ ŘÍČAN, Rudolf. *Dějiny Jednoty Bratrské*. Praha: Kalich, 1957. s. 278.

⁴⁵ Rudolf II. Habsburský (1552 – 1612) byl římský císař, český král.

⁴⁶ K bližšímu studiu: PURŠ, Ivo; KARPENKO, Vladimír. *Alchymie a Rudolf II.: Hledání tajemství přírody ve střední Evropě v 16. a 17. století*. Praha: Artefactum, 2011. 839 s. ISBN: 9788086890333.

Rudolf se zajímá živě o astronomii, kterou v Českých zemích zastával Tadeáš Hájek z Hájku⁴⁷, který se zasloužil také o to, že byl do Prahy pozván dánský astronom Tycho de Brahe⁴⁸ a Johannes Kepler⁴⁹, který se dobádal planetárního pohybu a Praha se tak stala významnou v astronomických dějinách. Hnání touhou Rudolfovou se zde sešli významní alchymisté, kteří se na příkaz snažili vyrobit elixír života, či kámen mudrců, což se jim nezdařilo, ale přispěli významně dle Krofty k rozvoji chemie jako samostatného vědního oboru.

Bratří jsou v této době činní i literárně, dochází ke konečnému zpracování a následnému tisku Bible Kralické roku 1613.

Mezi velmi významné osobnosti Jednoty Bratrské pozdního období lze zařadit Václava Budovce z Budova⁵⁰ a Karla staršího ze Žerotína⁵¹, kteří zastávali významný post bratrsky nakloněné šlechty. Sami studující v zahraničí zde nabyli bohosloveckého vzdělání a dle Říčana⁵² je lze řadit k významné dějepisické linii učitelů Jednoty Bratrské.

Budovec se angažuje v roce 1603 v čele šlechty při jednání kvůli náboženské svobodě, nevoli vyvolává jednání císaře Rudolfa II.⁵³ při útoku na města i šlechtu. Vyšší stavy se

---

⁴⁷ Tadeáš Hájek z Hájku (1525 – 1600) byl astronom, matematik a osobní lékař císaře Rudolfa II.

⁴⁸ Tycho de Brahe (1546 – 1601) byl dánský astronom, astrolog a alchymista.

⁴⁹ Johannes Kepler (1571 – 1630) byl německý astrolog, astronom a matematik. Působil v Praze na dvoře císaře Rudolfa II., kde formuloval dva ze tří Keplerových zákonů.

⁵⁰ Václav Budovec z Budova (1551 – 1621) Blíže v knize: REJCHRTOVÁ, Noemi. *Václav Budovec z Budova*. Praha: Melantrich, 1984. 271 s.

⁵¹ Karel starší ze Žerotína (1564 – 1636) byl moravským šlechticem, ochránce a mecenáš Jednoty Bratrské. K bližšímu studiu: KALISTA, Zdeněk. *Čechové, kteří tvořili dějiny světa*. 3. vyd. Praha: Garamond, 2009. 198 s. a kniha REJCHRTOVÁ, Noemi. *Z korespondence: Karel starší ze Žerotína*. Praha: Odeon, 1982. 452 s.

⁵² ŘÍČAN, Rudolf. *Dějiny Jednoty Bratrské*. Praha: Kalich, 1957. s. 338.

⁵³ Rudolf II. (1552 – 1612) byl římský císař a český král, vzdělán na španělském dvoře strýce Filipa II., obdivovatel alchymie a přírodovědy, žil v Praze.

vzbouřili pod vedením Štěpána Bočkaje, na první pohled hrdinové začali plenit Moravská města.

„Zatím vyrůstal mezi bratrskými žáky a mladými kněžními muž, jímž Jednota vrcholí a téměř zakončí svůj příběh: Jan Amos Komenský.“⁵⁴ Komenský byl Jednotou Bratrskou a jejími ideály velmi ovlivněn, což se projevuje v jeho spisech. Zároveň pohotově reaguje na zlomové události, které ho v životě potkaly.

V spise Jana Amose Komenského *Kšaft umírající matky Jednoty Bratrské*⁵⁵ je patrné, že se Komenský hlásí k dědictví Husa a k ideálu jednotné české církve podobojí, kde splývají staré husitské a bratrské tradice na straně jedné a zároveň nové myšlenky na straně druhé. Toto vyznání pronesl v době, český národ má být usměrněn opačně a odcizen jeho ideálu a husitské tradici vůbec. Komenského myšlenky ale právě souvisí s tradicemi, z nichž vzešla jeho reformní činnost výchovy a vzdělávání, díky které se proslavil po celém světě. Názory Jana Amose Komenského byly především silně protihabsburské, sepnuté s tradicí husitského revolučního hnutí a také vlastenecké.

Komenský reaguje na válečnou situaci svým spisem *Posel míru*⁵⁶ (1667). S Nizozemím sympatizuje od dob studií v Amsterdamu. Boje trvají i v Čechách a Uhrách, zde je silná opozice proti Habsburkům, roku 1604 dochází k povstání Hornouherské šlechty, důležitou postavou je Štěpán Bočkaj vévoda sedmihradský, který toto povstání vede a proniká až na Moravu. Východní část území obsazují roku 1605, spolu s vypálením Strážnice a předměstí Uherského Brodu. Komenský přichází poprvé o majetek, tentokrát po rodičích, což lze popsat jako první a neposlední velká rána osudu v jeho životě.

Král Rudolf II. je přinucen bratrem Matyášem roku 1608 k abdikaci, který využil nespokojenost uherských a rakouských šlechticů s jeho vládou. Zde se dělí cesta Karla ze

---

⁵⁴ ŘÍČAN, Rudolf. *Dějiny Jednoty Bratrské*. Praha: Kalich, 1957. s. 349.

⁵⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Kšaft umírající matky Jednoty Bratrské*. Brno: Dr. Josef Staněk, 1935.

⁵⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Posel míru a blaha národů: Komenského myšlenky o dobrodiní míru a všeobecné vzdělanosti*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1956.

Žerotína, který uznává spolu s Moravany Matyáše za krále a Václav Budovec a s ním Češi jsou věrni Rudolfovi II.

Roku 1609 stavové a Václav Budovec vymáhají na králi Rudolfovi II. tzv. Rudolfův Majestát, který povoluje náboženskou svobodu, a měl uklidnit rozbouřenou situaci. Pár let po vydání přichází myšlenka na splnutí obou církví, tedy církve podobojí a Jednoty Bratrské, které jsou si v této době velmi blízké.

„Bylo to nesporně veliké vítězství jak myšlenky stavovské, tak také myšlenky svobodného náboženského rozvoje. Jeho cena ještě rostla tím, že na Moravě byl Matyáš už r. 1608 nucen učinit veliké koncese ve prospěch stavů, kterými jim přiznal i právo se zbraní v ruce hájit zřízení zemské a rozhodovat o míru a válce, a slíbil také zachovávat náboženskou svobodu – v Uhrách pak dokonce už v míru vídeňském byla prohlášena rovnoprávnost všech náboženských vyznání v zemi a zajištěna převaha moci stavovské.“⁵⁷

Evropa je v této době rozdělena na dva bloky:

1) západní a severní Evropa

Nazývá se „Corpus evangelicorum“, což je především skupina, která je specifikována protestantskou ideologií zejména kalvínského typu. V Čechách se dostává do popředí evropské společnosti měšťanstvo a stavovská strana.

2) střední a jižní Evropa

Zde panovníci zatlačují a ničí města, především společnost, jejich oporou je katolictví. V Českých zemích je ideologie protestantská, oficiálně ovšem habsburská a tedy katolická. Cílem Habsburků je absolutní vláda nezávislá na šlechtě a městech, nejprve se soustředí na oslabení hospodářského a politického vlivu měst, podporují katolickou stranu v Čechách proti protestantům, což vrcholí právě v neúspěšném Stavovském povstání proti Habsburkům.

Rudolf II. byl nucen na nátlak Matyáše odstoupit a přenechal českou korunu králi Matyáši, který byl korunován roku 1611. Rudolf zůstal v Praze, ale následujícího roku 1612

---

⁵⁷ KALISTA, Zdeněk. *Stručné dějiny Československé*. Praha: Vyšehrad, 1992. s. 175.

umírá. Matyáš se ihned ujal vlády, snažil se zrušit většinu ústupků náboženského rázu, které vymohli na Rudolfovi čeští stavové. Byl absolutistickým vládcem. Za jeho vlády začíná Stavovské povstání, jehož prvopočátek datuje Krofta⁵⁸ do roku 1611. Následuje Stavovské povstání, lid je vyčerpán utiskováním a nespokojen, nemá ani chuť ani sílu bojovat za šlechtu a města. Komenský vidí problémy ve společnosti, všímá si postavení chudiny a reaguje na něj a na boje, které následují ve spise *Listové do nebe*: „*Netajím před vámi toho, lidé moji, že psaní a suplikací ponížena lidí chudých, po světě rozptýlených došla, v kteréž s pláčem a slzami touží mně, svému Pánu a ochránci bíd svých, a stížnost lítostivou proti vám bohatým vedou, že byste ukrutně a nelítostivě s nimi zacházeli, je v pohrdání a nevážnosti měli a střeva milosrdenství před nimi zavírali...*“⁵⁹

Matyáš se snažil o kooperaci habsburské říše, zejména v boji proti Turkům, ale na většinu sněmů se nedostavili všichni pozvaní a pomoc nebyl příliš vřelá. „*Stavové čeští se pak na sněmu r. 1615 usnesli o zvláštním zákoně na ochranu českého jazyka.*“⁶⁰ Probíhá opatření vůči příchodu cizinců do země, ošetření dědičnosti, přijímání do škol a za obyvatele, což se nyní začíná vztahovat na rodný jazyk a původ. Čímž chtěli Čeští šlechtici zabránit nekontrolovatelnému přílivu obyvatel uherské říše do Českých zemí. Také se velmi obávají příchodu Ferdinanda Štýrského na trůn, jelikož byl na rozdíl od mírnějšího Matyáše zatvrzelý katolík, proslulý násilnou protireformační politikou. Počínají styky s německými luterány ze Saska a kalvinisty z Falce, hledali nástupce za krále Matyáše.

Za následovníka krále Matyáše je v roce 1619 zvolen Ferdinand II. Štýrský, který slibuje respektování Rudolfova Majestátu. Katolická strana se stává radikální, prosazuje bezohledně svou vůli v Čechách, například při zavření a zboření chrámů v Hrobě na Broumovsku.

---

⁵⁸ KROFTA, Kamil. *Dějiny Československé*. Praha: Sfinx, 1946. s. 390.

⁵⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Listové do nebe*. Nový Jičín: Vlastivědný ústav, 1970. s. XXI.

⁶⁰ KROFTA, Kamil. *Dějiny Československé*. Praha: Sfinx, 1946. s. 392.

Češi se rozhodli na základě rozhodnutí generálního sněmu sesadit krále Ferdinanda II., místo něj nastolili za českého krále kurfiřta Fridricha Falckého⁶¹. Mezitím byl Ferdinand II. zvolen jednohlasně císařem. Následoval boj, za Ferdinanda II se postavila celá katolická Evropa, včetně německých protestantských zemí. Za Fridrichem stáli čeští stavové. Fridrich je roku 1619 přijat do JB, ihned začíná násilná kalvinizace, což ani Bratři nečekali a nechtěli. Karel ze Žerotína stál za císařem Ferdinandem, a tedy se s Moravou k povstání nepřidal. Ferdinand se poté spojuje s katolickým Španělskem.

Je svolán roku 1618 sněm do Prahy, evangelická protistrana zahajuje obranu, symbolicky vyhazuje z oken dva české pány (oba se zachránili), tzv. defenestrace. To předznamenává následující události, volí zástupce, ti budou bránit překračovaný zákon ze strany Jesuitů, kteří jsou vypověděni ze země.

Dochází k útoku proti Habsburkům roku 1618, který končí roku 1620 porážkou na Bílé Hoře. Ferdinand II. vítězí a Habsburkové obsazují Čechy i Moravu.

Vítězem bojů se stává Ferdinand svým vítězstvím v Bitvě na Bílé hoře roku 1620, král Fridrich poté neprodleně opustil Čechy. Kromě Valašska a Tábora se všichni ostatní v Českých zemích vzdali.

Na konci roku 1620 nejspíše Komenský odchází ještě do Fulneku, je duchovním správcem sboru Jednoty Bratrské. Jelikož o něm bylo veřejně známo, že je v protihabsburské opozici a účastnil se i korunovace zimního krále Fridricha Falckého, je nucen roku 1621 opustit Fulnek. „*A 21. června 1621 bylo podle císařova rozhodnutí dvacet sedm pánů, rytířů a měšťanů pro účast v povstání popraveno před radnicí staroměstskou.*“⁶²

Komenský se otázkou bratří v exilu, kteří byli nuceni po této události všichni utéct, zabývá např. ve spise *Otázky některé o Jednotě bratří českých*,⁶³ radí, jak má Jednota vypadat

---

⁶¹ Fridrich Falcký (1596 – 1632) byl falcký kurfiřt, vůdce Unie protestantů a tzv. zimní král český.

⁶²KROFTA, Kamil. Dějiny Československé. Praha: Sfinx, 1946. s. 407.

⁶³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Otázky některé o Jednotě bratří českých*. In Beseda učitelská 10, 1878. S. 205-208, 219-222, 241-243. 1. Vydání.

po návratu do Čech. Roku 1635 se Jednota hlásí prostřednictvím Komenského spisem ke společné české konfesi, který byl napsán proti spisu *Ohlášení*⁶⁴ – od Samuela Martinia z Dražova.

1.4 Doba pobělohorská

Císař Ferdinand pod záminkou potrestání účastníků války nastolil tresty, které však měly spíše hospodářsky znevýhodnit, tedy zahájil konfiskace majetku, také podryl duchovní základnu protestů a to tím, že veškeré vůdce vykázal roku 1621 z měst. V následujících letech si Habsburkové zajistili dědičnou vládu pro svůj rod, nejdůležitější práva pro panovníka a zbavili města politického vlivu a omezili moc zemských sněmů, tedy samosprávy v Obnoveném zřízení zemském, které bylo ustanoveno pro Čechy roku 1627 a pro Moravu v roce 1628.

Jediné povolené vyznání je katolické vyznání, vychází dekrety, které dávají na vybranou – buď šlechta a měšťanstvo přijmou katolictví, nebo opustí zemi. Jan Amos Komenský odchází z vlasti.

Císař se tak zbavil všech nepohodlných šlechticů, především pak těch, kteří pro něj představovali hroznu svým mocenským vlivem.

Proti Ferdinandovi II. se postavil švédský král Gustav II. Adolf⁶⁵, který začal Ferdinanda II. mocensky ohrožovat, Fridrich Falcký, který si činil nároky na českou korunu a Albrecht z Valdštejna, původně vůdce Ferdinandovy armády, který nesnesl vypuzení z jeho pozice a snažil se v příhodné chvíli obrátit císařovu armádu jakožto její bývalý velitel proti císaři.

Gustav Adolf byl poražen roku 1632 v bitvě u Lützenu, kde padl.

---

⁶⁴ Na titulním listě *Ohlášení* je sice uvedeno datum 1633, ale spis vyšel až roku 1636. Původní výtisk je v knihovně Národního musea. Poslední vydání upravil Josef Theodor Müller. Srovnej KOMENSKÝ, Jan Amos. *Všeobecné spisy Jana Amose Komenského*, sv. XVII, Praha, 1912.

⁶⁵ Gustav II. Adolf (1594 – 1632) byl švédský král, reformátor. Bojoval v třicetileté válce, v níž padl.

Poté se do války vložila i Francie, úlohu bojovníka proti většině Evropy měl zastat syn Ferdinand III.⁶⁶, který se počal po krátké době ocitát v tísní, především po příchodu nového nebezpečného protivníka vévody sedmihradského Jiřího I. Rákoczyho⁶⁷.

„Pro mírová jednání, která byla zahájena pleninářem v Hamburce r. 1640 a vedla se oficiálně od r. 1643 ve vestfálských městech Münsteru a Osnabrücku, byly předpoklady ze stanoviska císaře velmi zlé.“⁶⁸

České stavovské povstání je počátkem střetu obou výše zmíněných bloků, tedy třicetiletou válkou, která trvá do roku 1648, končí Mírem Vestfálským, což pro Komenského znamená, že veškeré naděje na návrat do vlasti ztrácí. Komenský vkládá největší naděje do švédského kancléře Oxenstierny, který se stará o švédské království místo královny Kristiny, která je v této době ještě nezletilá a podporuje v době třicetileté války německé protestanty.

I když se Švédové ještě roku 1648 snažili o zvrat, dosáhli především velké kořisti, ale evropské události již byly ujednány. „Dne 24. října 1648 byly v Münsteru podepsány mírové smlouvy, kterými byl i osud českého státu a národa na dlouhá staletí zpečetěn.“⁶⁹

Česká šlechta ještě stále doufala ve zvrat, podpořena královnou Kristinou a švédskými vojsky, která získala pouze část území ve Slezsku ve prospěch Švédska na úkor Ferdinanda III.. Marně se snažili stavové i u nástupce krále Leopolda I.⁷⁰. Požadovali návrat císaře zpět do sídla uherské země, který jejich žádost odmítl. Ještě dlouho poté následovaly mocenské boje a bitvy, český národ se ovšem svobody dočkal až za dlouhá desetiletí.

---

⁶⁶ Ferdinand III. Habsburský (1608 – 1657) byl císař římský, český a uherský král a dokončil rekatolizaci svých zemí.

⁶⁷ Jiří I. Rákoczy (1593 – 1648) byl vévoda sedmihradský.

⁶⁸ KALISTA, Zdeněk. *Stručné dějiny Československé*. Praha: Vyšehrad, 1992. s. 204.

⁶⁹ KALISTA, Zdeněk. *Stručné dějiny Československé*. Praha: Vyšehrad, 1992. s. 205.

⁷⁰ Leopold I. (1640 – 1705) byl český a uherský král a římský císař, původem habsburského rodu.

2. Život a dílo Jana Amose Komenského

V této kapitole se budu věnovat Komenského životním událostem, některým z jeho děl, neboť Komenský napsal za svého života mnoho podnětných spisů, leč zmínění všech není úkolem této práce. Zaměřím se zde na všechna jeho životní období, spojení s Jednotou Bratrskou, dobu studií a ovlivnění osobnostmi, které v různých životních etapách potkal a poznal a veškerá jeho působiště.

Životní cesty J. A. Komenského bezesporu nebyly předvídatelné a obyčejné. Vedly v průběhu sedmnáctého století, které je hodnoceno jako velké století. V této době probíhalo v dějinách zatím největší borcení hodnot a jistot, a zároveň i do té doby platných koncepcí světa. Dochází tedy k určitému úpadku zažitých struktur, probíhá třicetiletá válka, jak jsem již zmínila. Evropa zažívá boje na mocenské, ale i politické úrovni. Nastává nevolnictví, probíhá období temna a absolutismu. V tomto období se vyvíjí jedna z velkých osobností našich dějin, Jan Amos Komenský, který se díky veškerým událostem dějinným, politickým i kulturním snaží přivést lidstvo k vzájemnému porozumění a dialogu.

2.1 Spor o místo narození

Jan Amos Komenský se narodil 28. března 1592 nejspíše v Nivnici, nebo Uherském Brodě. Jist si není ani Dr. Kvačala⁷¹, přední slovenský komeniolog. O období Komenského dětství je velmi málo zmínek a písemných pramenů, pouze ve spisech a dopisech, a tedy nastává mezi badateli spor o místo jeho narození. Jako město narození uvádí v mládí Komenský Nivnici, jednou je použita zmínka o Uherském Brodě, předpokládá se, že je to pro lepší orientaci, kdy se uvádělo větší město poblíž rodiště. Komenský se tedy podepisoval:

---

⁷¹Dr. Jan Kvačala (1862 – 1934) byl významný pedagog, evangelický kazatel a zakladatel komeniologie, uvádí ve svém díle: DR. KVAČALA, Jan. *Jan Amos Komenský: jeho osobnost a jeho soustava vědy pedagogické*. Praha: Dědictví Komenského, 1920. 170 s.

1) Hunno Brodensis - užito pouze jednou, objeveno ve spisu *Opera didactica omnia* (výtisk z roku 1657, nejspíše kvůli opisovačům)

2) Huldricus de Neufeld – neboli Nivnický, pseudonym nalezen v letech 1644 – 45

3) Jan Amos Seges Nivnický, po otci nazvaný Komenský – objev badatele Škarky, spis *Clamore Eliae* (Výzvy Eliášovy)⁷², napsán ke konci života, zde Komenský poukazuje na rod matky

V důsledku je tedy objeveno 21 zápisů ve prospěch Nivnice a pouhý jeden pro Uherský Brod. Většina badatelů se kloní k verzi rodiště pro Nivnici.

2.2 Rodinné zázemí

Otec Komenského umírá roku 1604, zanedlouho i matka. K otázce rodinného zázemí je známo, že otec Komenského byl významným členem Jednoty Bratrské. O chlapce se začínají starat příbuzní – teta Zuzana v Uherském Brodě. Roku 1605 počíná jeho vzdělávání ve Strážnické škole, kde dostává základní vzdělání. Komenský v tomto období tápe a hledá svou životní cestu. Komenský se ve Strážnici seznamuje se svým spolužákem Mikulášem Drábíkem⁷³, který ho později velmi ovlivní. Znovu se setkává s nepřízní životního osudu, roku 1605 vtrhnou na Moravu Bočkajovci, kteří terorizují oblast kolem Uherského Brodu, Komenský přichází i o dědictví po rodičích, jediný majetek který měl. Z pramenů je známo, že vše pozoroval z pole za Strážnicí, neboť jeho celý rodný dům zachvátily plameny.

Komenský se následně rozhoduje, kam bude jeho život dál směřovat. Setkává se s prací a řemesly, zakouší prostý život bez vzdělání a možnosti studia si váží. Odchází

---

⁷² KOMENSKÝ, Jan Amos. *Clamores Eliae: Křiky Eliášovy*. Praha: Primus, 1992. 53 s.

⁷³ Mikuláš Drábík (1588 – 1671) byl spolužákem Komenského na bratrské škole ve Strážnici. Kněžské povolání vykonával v Drahotuších, později v Lednici na Slovensku, kvůli nevhodnému chování a inklinaci k alkoholu ho zbavili kněžství. Od roku 1638 začal mít vidění budoucích politických událostí, Komenského ovlivnil a přesvědčil o pravosti při setkání ve Skalici. Obžalován z velezrady byl 16. 7. 1671 popraven jezuitou.

studovat do Přerova⁷⁴, kde pobývá v letech 1608 – 1611. Při pobytu na přední bratrské škole se blíže seznamuje s Jednotou bratrskou. Toto církevní společenství je v této době velmi racionálně založené, orientuje se na vlastní přežití a svědomitě si volí členy, nad jejichž životem bdí a hlídá jakékoliv odchylky od dodržování přísných morálních pravidel. Především kvůli neustálému pronásledování si tato církevní skupina uchovává přísnou kázeň. Zcela neočekávaně se setkává s knihou Sociniánský katechismus⁷⁵, která je ihned spálena příslušníky Jednoty bratrské. Zanechává nezodpovězené otázky u mladých studentů, nutí je zamyslet se nad svou vlastní vírou. Komenský je zároveň ovlivněn učitelem latiny Tomášem Dubinusem⁷⁶, stává se oblíbencem přerovského biskupa Jana Lanetia⁷⁷ a Karla staršího ze Žerotína. Dostává možnost díky stipendiu a nadání studovat na zahraniční univerzitě, což mu umožnil právě Jan Lanetius. Dle Dr. Kvačaly⁷⁸ jsou studenti z Přerova posílání Jednotou bratrskou do Herbornu díky Karlu staršímu ze Žerotína, který měl s vyučujícími na univerzitě přátelské vztahy.

---

⁷⁴ Bratrská škola v Přerově patřila mezi nejvýznamější školy tohoto typu na Moravě. Žáci zde dostanou základní vzdělání (psaní, čtení, počítání, katechismus a náboženský zpěv). Tuto školu vedl Matěj Červenka, bratrský biskup v Přerově. Škola má díky Červenkovi vysokou úroveň, později z ní chce Karel starší ze Žerotína vybudovat akademii podle švýcarské akademie ve Sv. Havlu.

⁷⁵ Sociniáni byli stoupeňci náboženského směru založeného v Polsku italským reformátorem F. Socinem (1539 – 1604). Vyznačují se přísným racionalismem, odmítají pravdivost Písma, pokud je v rozporu s rozumem. Kniha je též nazývána Rakowský katechismus dle města Rakow, kde vznikla. Město bylo pro sociniány jejich centrem.

⁷⁶ Tomáš Dubinus (zemřel 1618) po studiích v Herbornu a Magdeburku se stal učitelem v Přerově, v tomto místě se s ním seznámil J. A. Komenský.

⁷⁷ Jan Lanetius (1554 – 1626) pocházel ze Strážnice. S Komenským se setkal jako senior v Přerově, kde tento kalvinistický kazatel spravoval bratrskou školu a duchovně podporoval Karla st. ze Žerotína, poté i Komenského a pomáhal mu při spravování téže školy.

⁷⁸ DR. KVAČALA, Jan. *Jan Amos Komenský: jeho osobnost a jeho soustava vědy pedagogické*. Praha: Dědictví Komenského, 1920. 170 s.

2.3 Období univerzitních studií: Herborn, Heidelberg

Komenský odchází na univerzitu v Herbornu (1611 – 1613). V letech 1611 – 1613 má univerzita vysokou úroveň, dobrou vědeckou pověst a je známa vysokou kázní. Díky tomu byla oblíbenou univerzitou Jednoty Bratrské, neboť se žáci zbytečně nerozptylovali. Herborn je také v této době kulturním, vědeckým i humanitním centrem, vyučují zde mnozí vědecky významní profesori. Zde se setkává Komenský s profesorem Alstedem⁷⁹, který na něj velmi zapůsobil svými encyklopedickými díly a profesorem Johannem Fischerem zvaným též Piscatorem⁸⁰, který zde působil jako vykladač Bible. Právě na tomto místě a díky ovlivnění, se Komenský začíná zabývat vlastními encyklopedickými díly. Jak uvádí Kopecký, Patočka a Kyrášek: *„Právě okolnost, že Komenský přicházel ze země, která po mnohé stránce byla kulturní rovinou rodící se moderní vzdělanosti, vysvětluje neobyčejný význam a rozmach, s nímž se oddal myšlence vzdělání, metodice jeho sdělování a rozšiřování způsobem, který v dosavadní historii kultury neměl obdoby a který z něho učinil tvůrce soustavného vychovatelství, přirozené metody didaktické a velikých projektů reformy vzdělání, které patří k největším kulturním statkům všeho moderního lidstva.“*⁸¹.

Komenský se ocitl v univerzitním prostředí právě v době, dochází k rozvoji vědy, přírodovědy, astronomie. Učenci se snaží v období 16. a 17. století překonat středověkou scholastiku a ve jménu renesance, neboli znovunalezení starých nauk, vědomostí, navracení se k pramenům, hnutí „ad fontes“ jak zmiňuje Floss⁸², ve svém díle se navrácí ke staré antické

---

⁷⁹ Johann Heinrich Alsted (1588 – 1638) byl významným pedagogem, protestantským myslitelem a encyklopedistou. V 17. století snaha o včlenění alchymistických a magických nauk do pojetí přírody.

⁸⁰ Johann Fischer-Piscator (1546 – 1625) byl vykladač Bible na univerzitě v Heidelbergu, při tehdejších působišti vydává svou latinskou učebnici Paedagogium.

⁸¹ KOPECKÝ, Jaromír – PATOČKA, Jan – KYRÁŠEK, Jiří. *Jan Amos Komenský: nástin života a díla*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957. s. 31.

⁸² FLOSS, Pavel. *Jan Amos Komenský: od divadla věci k dramatu člověka*. Ostrava: Profil, 1970. s. 25.

vzdělanosti. V Herbornu Komenský dostává filosofické vzdělání, získává přehled o biblickém výkladu Jednoty bratrské a přijímá chilliasmus⁸³.

V Herbornu se Komenský seznamuje s Memoriálem Wolfganga Ratkeho z roku 1612. Ratke byl významným pedagogem, dalo by se říci předchůdcem Komenského. Věnoval se důležitosti výuky jazyků na školách, především vyučování v rodném jazyce. Také usiloval o harmonii mezi státem a církví. „*Stejně blízké byly Komenskému i didaktické zásady Ratkeho: všechno podle metody přírody, všechno bez nucení, nic nového před nebezpečným poznáním předešlého, všechno indukci a pokusem, vzdělání poskytnout veškeré mládeži.*“⁸⁴

Roku 1614 navštěvuje Heidelberg, pobývá zde jeden rok, zde se setkává s chiliasmem a irenismem⁸⁵ profesora Parea⁸⁶, cílem jehož práce je nalezení míru mezi protestanty. S touto naukou se setkává již v Herbornu, kde většina znalců teologie byla tomuto chápání světa velmi nakloněna.

Sjednocuje filosofická soustava, nejuznávanější je systematická aristotelská metafyzika, která se jevila dosud kvůli sepětí s křesťanstvím jako příliš světská filosofie. Aristotelská tradice se dostává ke slovu, především díky učení Alberta Velikého⁸⁷ a Tomáše Akvinského⁸⁸, probíhá zesvětštění, odhalují se tajemství hmoty a hmotného světa.

---

⁸³ Chiliasmus (z řeckého chilioi = tisíc) neboli millenarismus je křesťanské očekávání tisícileté Boží pozemské říše, která ukončí dějiny. Původ v židovské apokalyptice, odvolává se na knihu Zjevení Janovo, taktéž významný v počátcích husitství.

⁸⁴ KOPECKÝ, Jaromír – PATOČKA, Jan – KYRÁŠEK, Jiří. *Jan Amos Komenský: nástin života a díla*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957. s. 33.

⁸⁵ Irenismus je úsilí o mír, smíření. Jedná se především o snahu v rámci církve a jednotlivých konfesí.

⁸⁶ David Pareus (1548 – 1622) vydává spis *Irenicum* roku 1614.

⁸⁷ Albert Veliký (1193/1206? – 1280) středověký filosof, představitel vrcholné scholastiky.

⁸⁸ Tomáš Akvinský (1225 – 1274) byl katolický teolog a scholastický filosof, největší autorita římskokatolické církve. Na jeho myšlenkách stojí filosofické směry tomismus a novotomismus.

Po úspěšných vědeckých disputacích se Komenský jal cestovat, což náleželo k tehdejšímu vzdělání. Komenský se navrácí do Čech nadšen životním a kulturním bohatstvím, který spatřil při cestách po Holandsku a Německu. Poté odchází zpět do Českých zemí pěšky, neboť poslední peníze utratí za spis Kopernika⁸⁹. V této době se Komenský čile zajímá o kosmologické výklady, sám se snaží bádát a studovat fyzické zákonitosti.

Ve svém poznávání se dostává až k vlastnímu životnímu cíli, je silně inspirován Ratkem, Alstedem. Jeho snaha je sjednotit svůj národ, pomocí pozdvihnutí národního jazyka, díky čemuž by došlo k porozumění lidstva, sjednocení, kterého lze dosáhnout rozšířením učenosti, jež bude dostupná pro všechny.

V této době se začíná věnovat dílu, problematikou se zabývá ve spisu *Poklad jazyka českého*⁹⁰ (Thesaurus linguae bohemicae), počíná jeho zájem o jazyk, zabývá se jím v hledisku souvislostí, bere v potaz např. i rčení a přenesené významy v překladu do latiny. Dále píše *Česko – latinský a latinsko – český slovník*, který bohužel nedokončil a který se nám díky Lešenskému požáru nedochoval. Vše je napsáno již v Přerově, kam jeho cesta po navštívení Prahy směřovala.

2.4 Přerov, počátky působení v Jednotě Bratrské

V Přerově pobývá v letech 1614 – 1618, kde je kazatelem a rektorem bratrské školy. Také se začíná zabývat encyklopedií, zjevně inspirován Alstedem, nastává tvůrčí rozmach vedoucí až k pansofickým snahám. Encyklopedie má být souhrnem veškerého dobového vědění, jak sám Komenský zmiňuje, aby ji mohl mít kdokoliv doma a v případě potřeby využít této souhrnnosti.

Vzniká významné dílo, encyklopedie má být dvoudílná a skládat se z těchto částí:

---

⁸⁹Mikuláš Koperník (1473 – 1543) byl polským lékařem, astronomem a matematikem. Celý svůj život zasvětil dokazování a zkoumání heliocentrické teorie, kterou vytvořil.

⁹⁰ Poklad jazyka českého patří mezi spisy ztracené po požáru v Lešně roku 1656. Komenský ztráty tohoto spisu velice želel; podklady sbíral již od let studijních v Herbornu. Komenský o ztrátě informuje svého přítele Petra Figula v dopise z 22. května 1656. Srovnej: KOMENSKÝ, Jan Amos. *Sto listů Komenského*. Uspořádal Bohumil Ryba. Praha: Jan Laichter, 1942, s. 198-201.

1) *Divadlo veškerenstva věcí* (Theatrum universatis rerum)⁹¹

2) *Divadlo Písma*⁹²

Zachovala se jen část prvního dílu. Kvůli rozsáhlosti Divadla veškerenstva věcí se Komenský zabýval věděním Alsteda, které bylo velmi komplexní, dílo počal rozpracovávat již v Herbornu. Zároveň se při encyklopedické práci nechává inspirovat např. dílem významného učence Mikuláše Kusánského⁹³.

Na tomto spisu ještě nejsou znát všenápravné snahy Komenského, ovšem je již patrné, že se zcela odchyluje od katolicismu, je zde zjeven plán vědeckého humanismu v Čechách.⁹⁴ Komenský totiž chtěl oživit vědeckou práci, a encyklopedicky se zabývat všemi oblastmi vědy, historie, následkem čehož se věnuje dílům: *O starožitnostech Moravy, O životě a činech pánů z rodu Žerotínů, Mapa Moravy*⁹⁵.

---

⁹¹ Obsah spisů byl postupně zapisován v době studií, plán sepsání byl Komenským pojat po návratu do vlasti. Rukopis je ve sbírce Národního muzea. Zachovaná část Theatra je vydána ve Všeobecných spisech Jana Amose Komenského, 1, 1914. Srovnej: KOMENSKÝ, Jan Amos. *Opera omnia: Dílo J. A. Komenského I.* Praha: Academia, 1969. 416 s.

⁹² Divadlo Písem svatého bylo určeno jeho krajanům a bylo zajisté tak sepsáno českým jazykem. Spis však nenalzáme v žádném ze seznamů Komenského děl. O jeho existenci se dovídáme sekundárně z malých spisků.

⁹³ Mikuláš Kusánský (1401 – 1464), významný teolog, filosof. Ovlivnil J. A. Komenského především myšlenkou a snahou o vytvoření jednotného, sjednoceného náboženského světa.

⁹⁴ KOPECKÝ, Jaromír – PATOČKA, Jan – KYRÁŠEK, Jiří. *Jan Amos Komenský: nástin života a díla.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957. s. 36

⁹⁵ Komenský využívá znalostí geodesie z dob Herbornských studií, což se jistě podařilo, neboť tato mapa není do roku 1709 překonána. Dle badatelů mohlo jít i o zmapování území pro vojenské účely, mapa byla věnována vůdci protihabsburského odboje Ladislavu Velenovi ze Žerotína. Ale i kosmografické, snažil se zachytit vývoj a stav určité oblasti.

V roce 1616 vydává spis *O snadnějším vyučování latině*⁹⁶, v němž se snaží přiblížit a uvést v praxi Ratkeho pedagogické snahy. Ve spise *O andělich*⁹⁷ se ještě kloní k názoru, že nejsou třeba nová zjevení a proroctví.⁹⁸

2.5 Fulnek a počátky nesnází

V roce 1616 je Komenský vysvěcen na kněze. Roku 1618 odchází do Fulneku, kde probíhá svatba s první ženou Magdalenou Vizovskou, Komenský se zde stává správcem Fulneckého sboru Jednoty Bratrské.

Velmi významným spisem této doby je *Retuňk proti antikristu*⁹⁹. V díle se Komenský snaží rozebrat protireformaci a snahy jezuitů, se kterými osobně nesouhlasí, což je například volba panovníka Ferdinanda II. v Čechách.

Komenský se také kvůli svému kněžskému povolání zabývá sociálními problémy chudých a bohatých, píše spis *Listové chudých a bohatých do nebe*,¹⁰⁰ vyzývá obě vrstvy k vzájemnému přátelství a míru. Snaží se společnosti ukázat její podobu v názorných ukázkách, kde konkrétně napomíná lid.

Začíná být velmi nepříznivá politická situace, Komenský je nucen po šťastně prožitých letech Fulnek v roce 1621 při příchodu španělských vojsk opustit. Zanechává zde manželku a dvě malé děti, sám žije v ústraní a skrývá se, nejdříve v Oderských vrších a později na panství Žerotínů u Losína.

---

⁹⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Opera omnia: Dílo J. A. Komenského 15/III*. Praha: Academia, 1992. 384 s.

⁹⁷ Spis je ztracen. O jeho obsahu víme ze sekundárních pramenů.

⁹⁸ KOPECKÝ, Jaromír – PATOČKA, Jan – KYRÁŠEK, Jiří. *Jan Amos Komenský: nástin života a díla*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957. s. 37

⁹⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Opera omnia: Dílo J. A. Komenského 2*. Praha: Academia, 1971. 416 s.

¹⁰⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Listové do nebe*. Nový Jičín: Vlastivědný ústav, 1970. 121 s.

Nastává období těžkého životního osudu a krize. Komenský píše manželce útěšný spis *Přemýšlování o dokonalosti křesťanské*¹⁰¹. V roce 1622 odchází manželka s dětmi do Přerova, kde je zasáhne morová rána, všichni umírají. V roce 1623 je spálena fanatickým kapucínem Kapistránem celá Komenského knihovna.

Karel starší ze Žerotína se v tomto období vrací do Čech, poskytuje Komenskému úkryt v letech 1622 – 1626.

2.6 Krize následkem životních strastí

Komenský následkem nešťastných dějinných a osobních událostí píše útěšné spisy: *O sirobě* (1622), *Nedobytný hrad*, *Truchlivý*,¹⁰² hledá útěchu ve víře v Boha, inspirací je mu luterský kazatel Andreae¹⁰³, zastánce pietismu¹⁰⁴. V době, kdy dokončuje druhý díl spisu *Truchlivý* a spis *O sirobě* a ukrývá se na panství Karla staršího ze Žerotína, se 3. září 1624 podruhé žení s Marií Dorotou Cyrillovou.

Komenský se 7 let skrývá, prožívá velkou životní krizi, rozebírá svůj dosavadní život a obrací se kriticky na Boha. Inspirován Kusánským, Campanellou¹⁰⁵ a dalšími učenci. Ve svém útěšném období se v díle odvrací od světskosti a útěchou mu je odevzdání sebe sama do rukou Boha. Komenský rezignuje.

---

¹⁰¹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Opera omnia: Dílo J. A. Komenského 3*. Praha: Academia, 1978. 640 s.

¹⁰² Veškeré spisy nalezneme v díle: KOMENSKÝ, Jan Amos. *Opera omnia: Dílo J. A. Komenského 3*. Praha: Academia, 1978. 640 s.

¹⁰³ Jan Valentin Andreae (1586 – 1654) německý luterský kazatel, člen rosikruciánského hnutí. Autor významných děl, např. *Chymická svatba Christiana Rosenkreuze ANNO 1459*, která velmi ovlivnila Komenského. ANDREAE, Johann Valentin. *Die Chymische Hochzeit des Christian Rosenkreutz anno 1459*. Praha: Baltazar, 1992. 135 s. ISBN 80-900-3071-8.

¹⁰⁴ Pietismus (z francouzského pieté = zbožnost) je myšlenkové hnutí druhé poloviny 17. století, zakladatel Philip Jacob Spener. Hlavním cílem je praktická zbožnost.

¹⁰⁵ Thomas Campanella (1568 – 1639) byl italský filosof, astrolog a učenec. Nejznámější dílo *Sluneční stát* napsáno při věznění, obviněn z kacířství. Obhajoval ve svém spise Galilea a jeho učení. CAMPANELLA, Thomaso. *Sluneční stát*. Praha: Rovnost, 1951. 115 s.

Píše své nejvíce skeptické a kritické dílo *Labyrint světa a ráj srdce* (1623), v tomto období se negativně staví ke všemu, v co doposud věřil, i současnému světu. Komenský řeší své místo ve světě. „*Na tuto otázku nedovede autor Labyrintu dát prozatím ani pro sebe, ani pro jiné jinou odpověď než „vrať se do domu srdce svého a zavři za sebou dveře“; t. j. nepokoušej se opravit světský labyrint, v němž není nic pevného, na který není spolehnutí, nýbrž chceš-li stát v rozbouřeném kolotání skutečnosti pevně, musíš se postavit na jinou základnu, než je tento svět.*“¹⁰⁶ Odmítá vědění a nic mu není útěchou. Při psaní spisku se inspiruje dílem Mikuláše Kusánského a Valentina Andreae. Tento spis věnuje vlastnímu panství, kde se skrývá, Karlu staršímu ze Žerotína.

Roku 1625 píše *Hlubinu bezpečnosti*¹⁰⁷, kdy přestává a nechce již jen nečinně přihlížet, začíná se snažit o nápravu všech zlořádů. Dle Flosse Komenský uvažuje o tom, že nelze pouze přihlížet, ale je třeba i měnit. „*A tak nastupuje už nyní svou velkou cestu, o které se tak případně vyjádřil náš přední český komeniolog Josef Brambora, že je cestou od divadla světa k jeho nápravě.*“¹⁰⁸

V roce 1624 se Komenský dostává do popředí Jednoty Bratrské, 1626 se vydává posel Ladislava Veleny ze Žerotína do Haagu k zimnímu králi Fridrichu Falckému. Konec snahám zachránit České země z moci Habsburků nastává roku 1627 při Obnoveném zřízení zemském, všichni nekatolíci jsou vykázáni ze země.

V posledních letech Komenského vyhnanství ve vlastní zemi, v období skrývání se uchyluje k víře v revelace neboli proroctví. Setkává se s prorokem Křištofem Kotterem ve Šprotavě a Kristinou Poňatovskou, díky jejíž předpovědi odchází z vlasti.

2.7 Odchod z vlasti, Lešno a prvopočátky pansofie

---

¹⁰⁶KOPECKÝ, Jaromír – PATOČKA, Jan – KYRÁŠEK, Jiří. *Jan Amos Komenský: nástin života a díla*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957. s. 40

¹⁰⁷KOMENSKÝ, Jan Amos. *Centrum securitatis, to jest, Hlubina bezpečnosti, aneb, Světélé vymalování, jak v samém jediném Bohu ... pokoj a blahoslavenství záleží*. Praha: Spolek Komenského, 1878. 130 s.

¹⁰⁸FLOSS, Pavel. *Jan Amos Komenský: od divadla věci k dramatu člověka*. Ostrava: Profil, 1970. s. 67

Komenský se odebral roku 1628 do polského Lešna, kde měl dle badatelů být v centru vyhnanců ze země, především myslitelů Jednoty bratrské, měl jim zde připravit působiště.

První lešenský pobyt (1628 – 1640) provází snahy obohatit kulturu a probíhají reformní snahy pedagogické. Nejedná se pouze o reformu českého školství, ale snahy Komenského začínají mít evropské souvislosti. Nechává se inspirovat Eliášem Bodinem, saským gramatikem a píše *Velkou didaktiku*¹⁰⁹ (1630), dílo, na kterém pracuje od poznání Ratkeho myšlenek celé své pedagogické působení. Hlavním motivem díla je pořádek a kázeň, Komenský je ovlivněn Jednotou bratrskou, dále také filosofy Campanellou a Baconem¹¹⁰, díky kterým přichází právě na myšlenku reformy. Původně mělo být dílo souborem pedagogických soustav jiných myslitelů, ale později Komenský dochází k soustavě vlastní, a snaží se napsat dílo, které vykládá zásadní otázky, mají to být učebnice, knihy pro jednotlivé stupně výchovy, jakési informace pro vychovatele¹¹¹. Zároveň se v díle poprvé objevuje náznak pansofických myšlenek, i když ne přímo. První verzi tohoto komplexního díla byla *Didaktika česká*¹¹², která se skládala ze čtyř částí. Dalším spisem, který se zabývá reformou škol *Navržení krátké o obnovení škol v království českém*¹¹³, má zajistit po návratu Komenského do vlasti úpravu školského systému, financování a také zajistit dobrou úroveň škol a jejich dostatečný počet.

Po nuceném odchodu do Lešna se Komenský již didaktice nevěnoval, rukopis našel Jan Evangelista Purkyně v Lešně až v roce 1841. Komenský stále doufajíc v návrat do vlasti, tuto didaktiku v roce 1638 převádí do latinského jazyka a rozšiřuje, vzniká dílo *Velká didaktika* (*Didactica magna*). V této verzi didaktiky Komenský již neusiluje jen o vzdělávání

---

¹⁰⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didaktické spisy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1951. 387 s.

¹¹⁰ Francis Bacon (1561 – 1626) byl anglický historik, filosof a politik. Považuje se za zakladatele empirismu. Nejdůležitějším dílem je *Nové organon* z roku 1620.

¹¹¹ KOPECKÝ, Jaromír – PATOČKA, Jan – KYRÁŠEK, Jiří. *Jan Amos Komenský: nástin života a díla*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957. s. 46.

¹¹² KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didaktické spisy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1951. 387 s.

¹¹³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didaktické spisy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1951. 387 s.

a jeho úpravu v Čechách, ale globálně. „Zatím co česká didaktika je prostě „umění umělého vyučování“, didaktika latinská ličí „všeobecné umění, jak naučit všechny všemu, čili spolehlivý a vybraný způsob, jak lze po všech obcích, městech a vesnicích kteréhokoliv křesťanského království zřizovat školy...“¹¹⁴

Díky reformě všech oblastí lidského života má dojít i k obnově a přeměně celé lidské společnosti.

V Lešně učí Komenský na gymnáziu, píše učebnice. Jeho spisy jsou například soupis jeho vlastních přednášek a poznatků o fyzice v této době, mají pomoci vyučování, zabývá se podobou školy a snaží se vysvětlovat nové dobové objevy. Mezitím se Komenský stále soustředí na reformu českého školství a doufá v návrat do vlasti. Snaží se pozdvihnout studia filosofie učebnicí *První filosofie*¹¹⁵ (Prima philosophia), přírodovědy příručkou *Fyzika*¹¹⁶ (1632) a jazyků spisem *Dvěře jazyků otevřené*¹¹⁷ (Janua linguarum, 1631). Nejvíce pokrokový byl spis *Dvěře jazyků otevřené*, který nastoluje novou praktickou metodu učení řeči konkrétně latiny, neboť doposud nikdo nevytvořil žádnou ucelenou a vyhovující učebnici tohoto formátu. Text je umístěn ve dvou souběžných sloupcích, kdy jeden je v mateřském jazyce a druhý je v latinské řeči. Díky úspěchům, které Komenskému dílo zajistilo, začíná si i Jednota Bratrská jeho úsilí vážít, Komenský zastává úřad konseniora a má pod kontrolou písemnictví Jednoty Bratrské a péči o studenty v zahraničí. Nastává období významných setkání a seznámení s důležitými osobnostmi doby.

Ve 30. letech 17. století se začíná zabývat ideou pansofie neboli vševědy. Ovšem napsání díla *Didaktika* nebylo přímo nalezením myšlenky pansofie, ale pouze cestou k ní. Pansofie má dle Komenského být základem bytí, jakýmsi odhalením všech základních prvků bytí, tedy jednotné vědy a základem má být Písmo a křesťanství. Myšlenku pansofie musí

---

¹¹⁴KOPECKÝ, Jaromír – PATOČKA, Jan – KYRÁŠEK, Jiří. *Jan Amos Komenský: nástin života a díla*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957. s. 48.

¹¹⁵KOMENSKÝ, Jan Amos. *Opera omnia: Dílo J. A. Komenského 18*. Praha: Academia, 1974. 388 s.

¹¹⁶KOMENSKÝ, Jan Amos. *Opera omnia: Dílo J. A. Komenského 12*. Praha: Academia, 1978. 416 s.

¹¹⁷KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didaktické spisy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1951. 387 s.

také písemně obhajovat, když je nařčen z šíření bludů a kacířských názorů. Obhájí úspěšně a může se nadále věnovat své práci.¹¹⁸

Sám Komenský toto své dílo velmi přeceňuje, hodnotí výše než didaktické spisy. Zabývá se vědou, experimentováním, zahraničními styky. Seznamuje se na svých cestách za mírem a sjednocení křesťanů s významnými osobnostmi, Johnem Durym¹¹⁹, který se irenickým snahám věnuje celoživotně a Samuelem Hartlibem¹²⁰.

Roku 1634 posílá náčrtky vševědného díla do Anglie příteli Hartlibovi, který se chtěl s jeho myšlenkami blíže seznámit a vydává roku 1637 bez vědomí Komenského dílo v Oxfordu a roku 1639 v Londýně jako *Předchůdce vševědy*¹²¹ (Pansophiae prodromus).

S nástupem příznivé situace v Anglii přichází Komenskému pozvání na příjezd kvůli jeho mírovým snahám, roku 1641 odjíždí do Anglie, kde zrovna zuří povstání v Irsku, tak se zabývá studiem a píše svá díla *Chrám moudrosti*¹²² a začíná psát spis *Cesta světla* (Via Lucis).¹²³

Po roce se rozhodne odejít. Roku 1642 se Komenský sblíží se zbrojařem Ludvíkem de Geerem, dostává dvě nabídky na budoucí působení:

- 1) reformovat švédské školství, nabídka od Ludvíka de Geera

---

¹¹⁸ KOPECKÝ, Jaromír – PATOČKA, Jan – KYRÁŠEK, Jiří. *Jan Amos Komenský: nástin života a díla*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957. s. 56.

¹¹⁹ John Dury (1596 – 1680). Anglický reformátor, spolu s Komenským bojuje za sjednocení protestantských církví a reformu školství.

¹²⁰ Samuel Hartlib (1600 – 1662). Reformátor německého původu žijící v Anglii. Přítel J. A. Komenského podporující jeho snahy, vydal některá z pansofických děl.

¹²¹ KOMENSKÝ, Jan Amos; ZOUBEK, František Jan. *Předchůdce vševědy*. Praha: Beseda učitelská, 1879. 77 s.

¹²² KOMENSKÝ, Jan Amos. *Opera omnia: Dílo J. A. Komenského 14*. Praha: Academia, 1974. 408 s.

¹²³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Cesta světla*. Praha: Mladá fronta, 1992. 232 s. ISBN 80-204-0291-8

- 2) pozvání od francouzského ministra Richelieua, kde měl nejspíše založit školu na základě pansofistických myšlenek

2.8 Švédské působení, vznik všenápravy

Je zcela očividné, že Komenský nebude mít čas se věnovat pansofii. Komenský se i přes to rozhoduje pro švédskou nabídku. Dle jeho názoru je totiž Švédsko největší oporou protihabsburským silám v Evropě. Ve Švédsku se setkává s Janem Matthiaem¹²⁴, a královnou Kristinou¹²⁵, která ho udiví svou plynou latinou, naučenou dle Komenského učebnice Brána jazyků otevřená. Také se věnuje dlouhým debatám s kancléřem Oxenstiernou¹²⁶, který mu představuje svůj plán na reformu švédského školství, poznamenává zklamání z učence Ratkeho, který nedovedl prakticky pomoci.

Setkává se také s významným filosofem a myslitelem René Descartem v Nizozemí. Komenský byl prý ze setkání velmi zklamán, neboť se zdálo, že mají s filosofem mnoho společného, načež se ukázalo, že nikoliv. Probíhají mnohé debaty o filosofickém díle *Úvahy o první filosofii*¹²⁷, které bylo právě vydáno. Tento spis měl na Komenského velký vliv a pomohl utvořit myšlenku pansofie. Ve Švédsku se nedostává Komenskému přislíbených možností v práci na všenápravě a nemá k dispozici žádné vědecké pracovníky. Na radu kancléře se usidluje v Elblagu, kde se má zabývat reformou švédského školství a psát filologické práce. Komenský se nevzdává naděje a snaží se získat učence osobně, konkrétně Jungia, který ovšem není jeho úsilí zcela nakloněn a nakonec se ukazuje, že jeho směřování

---

¹²⁴ Jan Maththiae (1592 – 1670) byl lutheránský biskup, učitel královny Kristiny.

¹²⁵ Královna Kristina I.(1626 – 1689) švédská královna, vládla v letech 1632 – 1654. Snaha o rozvoj Švédského království, chtěla založit univerzitu po vzoru francouzské, kterou založil kardinál Richelieu.

¹²⁶ Axel Oxenstierna (1583 – 1654), významný Švédský státník v období třicetileté války. Kancléřem zvolen v roce 1632, po smrti krále Gustava II. Adolfa se stal poručníkem dcery Kristiny. Čilá korespondence s J. A. Komenským.

¹²⁷ DESCARTES, René. *Úvahy o první filosofii*. Praha: Oikoymenh, 2010. 1. vydání. 126 s. ISBN: 978-80-7298-427-5.

není pansofické, snažil se dosáhnout centralizace vědy, jeho práce neměla žádný pedagogický ráz.

Komenský je zahlcen složitostí a úmorností filologické práce, která mu byla uložena, nejspíše bylo také velmi pečlivě vybráno jeho působiště, aby byl daleko od reformovaných okruhů v Toruni a Gdaňsku. Komenský s nimi udržuje čilou korespondenci, například s astronomem Heveliem¹²⁸, je v kontaktu s vydavateli spisů Hartliba, Böhmeho¹²⁹, Descarta¹³⁰. Nezůstává pozadu ani v dobovém kulturním a vědeckém dění, jsou mu zasílány nově vydané spisy, například spis Descarta *Principia*¹³¹. Komenský dostane dokonce od mecenášů De Geerů privilegium a možnost věnovat se vlastní badatelské a spisovatelské činnosti.

V roce 1645 začíná uvažovat o všenápravě světa a jejím provedení, připravuje spis *Všeobecná porada o nápravě věcí lidských* (De rerum humanarum emendatione consultatio catholica).¹³² Díky tomuto dílu ustupuje význam všech jeho dosavadních spisů do pozadí, nového smyslu nabydou až po vydání uceleného globálního díla, které bude obsahovat všechny oblasti plánované obrody, centrálním prvkem je nadále výchova.

Tento spis byl inspirován snahou o radikální změnu, která probíhala v 17. století u všech myslitelů jako byl Bacon, Hobbes¹³³, Descartes. Každý se zabýval proměnou v rámci

---

¹²⁸ Johannes Hevelius (1611 – 1687) byl polský astronom a badatel, ve své době sestrojil dalekohled dlouhý 42 metrů a díky pozorování zaznamenal první mapu měsíce.

¹²⁹ Jakob Böhme (1575 – 1624) byl německý mystik. Nejznámější spis *Aurora* vyvolal velké opovržení především v církevních kruzích. Po čase vydává další spisy, vysvětlující blíže jeho nauku.

¹³⁰ René Descartes (1596 – 1650) významný francouzský filosof, matematik a fyzik.

¹³¹ SPINOZA, Benedikt; HEMELÍK, Martin. *Renati des Cartec Principia philosophiae*. Praha: Filosofia, 2005. 241 s. ISBN: 8070072040

¹³² KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského: svazek IV.*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966. 560 s.

¹³³ Thomas Hobbes (1588 – 1679) byl anglický politický filosof. Nejznámější dílo *Leviathan* (1651), zakladatel materialismu.

možností svého myšlení. Ovšem jediný Komenský uvažoval tak, že je třeba změnit vše univerzálně, všude a co nejvíce do hloubky. Tedy náprava měla proběhnout ve třech oblastech, ve vztahu člověka k přírodě, v oblasti mezilidských vztahů a společnosti a také v duchovní rovině. Všenáprava je rozdělena pečlivě na tři celky podle křesťanského ideálu nejsvětější trojice a do sedmi knih.

Ke konci roku 1646 je ve Švédsku nepříznivé prostředí, Komenský zklamal neplněním závazků, které jsou očekávány. Také se Švédové obrací proti kalvinistům a výslovně proti Komenskému. Myslitel své slíbené práce v rychlosti dokončuje, vydání probíhá až v Lešně.

Vydává dílo *Nejnovější metoda jazyků*¹³⁴ (1648), nastává velké zklamání, ani jeho reforma školství se nesečkala s kladným ohlasem. Po Vestfálském míru je situace velmi nepříznivá, Jan Matthial a kancléř Oxenstierna již nemají takový vliv.

Komenský se tedy vrací do polského Lešna, kde pobývá v letech 1648 – 50. V srpnu roku 1648 v Lešně ztrácí již druhou manželku. V té době s ní měl 4 děti, Dorota Kristina a Alžběta jsou již dospělé, tedy jsou otci oporou, především manžel Alžběty Petr. V posledním roce tohoto pobytu píše *Kšaft umírající matky Jednoty bratrské*¹³⁵, neboť hrozí rozpadnutí Jednoty bratrské, které se nakonec roku 1650 na synodě v Lešně zavrhuje.

2.9 Bílý Potok

Komenský je pozván na dvůr vévodů Rákocziových, do Sedmihradska do Blatného potoka, měl reformovat zdejší školství. Komenský je již znaven tím, že je neustále odtrhován od velmi důležité práce. Do Sedmihradska odchází a zabývá se reformou Sedmihradského školství, gymnázií. Komenský se v této době obrací znovu a více k revelacím, oslovuje ho bývalý spolužák Drabík, který ho žádá o šíření těchto proroctví a spolupráci.

---

¹³⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Opera omnia: Dílo J. A. Komenského 15/I*. Praha: Academia, 1989. 504 s.

¹³⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Kšaft umírající matky Jednoty Bratrské*. Brno: Dr. Josef Staněk, 1935.

Komenský v Uhrách píše spis *Škola pansofická*¹³⁶ (Schola pansophica), kde vytváří organizační program na fungování pansofické školy, což bylo jeho úkolem. Realizace této školy proběhne pouze u studia latiny, tedy v rozsahu třech tříd.

Komenský se znovu obrací k nadějím na návrat do vlasti, pracuje na vševýchově. Jeho vychovatelské snahy nejsou zcela pochopeny, Komenský musí stále zdůrazňovat důležitost morálky, kázně, píle a soustavného studia. K tomu všemu začíná mít politické problémy, neboť nedochází ze strany Rákocziů k výpravě proti Habsburkům. Ale objevila se jiskřička naděje do budoucnosti pro Komenského a české vyhnance. Roku 1651 se kníže Zikmund zasnoubil s dcerou Fridricha Falckého Jindřiškou Marií Falckou¹³⁷ a Komenskému připadl čestný úkol, aby mladého knížete s ní oddal. Nemáme zpráv, zda-li se projednávaly politické otázky, je však jisté, že kníže nebyl nakloněn vydat se na cestu za českým dědictvím.

Komenský dále pracuje na díle *Svět v Obrazech*¹³⁸ (Orbis pictus), velmi významná učebnice, ve které se používají obrázky jako pomůcka při učení a další spis *Škola na jevišti*¹³⁹ (Schola ludus).

2.10 Druhý pobyt v Lešně

Komenský se v roce 1654 odebírá zpět do Lešna, o návrat usiloval již od doby, co pomalu přichází nedostatek prostoru pro psaní literárních děl.

V době, kdy se Švédská vojska dostávají do Polska, je Komenský nadšen, ale přichází další zklamání, chování vojáku k lidu je kruté a nemilosrdné. Dne 26. dubna 1656 bylo vzbouřenými sedláky vypáleno a vyrabováno Lešno. Komenský znovu přichází o svou knihovnu, o své celoživotní dílo a většinu rukopisů. Komenský se tedy vydává přes Hamburk

---

¹³⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Opera omnia: Dílo J. A. Komenského 15/III*. Praha: Academia, 1992. 384 s.

¹³⁷ Mladá kněžna zemřela po kratičkém manželství trvajícím tři měsíce 28. září.

¹³⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Opera omnia: Dílo J. A. Komenského 17*. Praha: Academia, 1970. 312 s.

¹³⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského II*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1960, s. 339.

do Nizozemí, kde sídlí jeho přátelé a mecenáši De Geerové. Roku 1657 vydává dílo *Opera didactica omnia*¹⁴⁰, své veškeré didaktické spisy.

Toto dílo je ke konci života jakýmsi celkovým přehledem všech didaktických prací Komenského, dají se řadit do skupin:

1) Období života v Lešně, především spis *Velká didaktika a Informatorium školy mateřské*¹⁴¹

2) Období života a práce ve Švédsku

3) Období pobytu v Bílém potoce

Tato díla se zachovala jen díky tomu, že byla poslána k vytištění z Lešna do Norimberku. Setkává se s velkou podporou významných osobností, např. Cornelius de Graeff, Jan Witzgen, a dalších.

Komenský počíná věřit v revelace neboli zjevení Mikuláše Drabíka, kdy se hroutí i poslední naděje na zlepšení situace. Drabík je v té době považován za lháře a podvodníka. Inspirace a víra ve zjevení Kristiny Poňatovské a Kottera je zapříčiněna především vlastní intencí, Drabík Komenského o pravdivosti svých zjevení přesvědčuje, zajišťuje si tímto místo pro ně v budoucím spise *Světlo v temnotách*. Komenský je nechápán, přestává mít sympatie a podporu. Vydává spisy podporující a obhajující zjevení – *Světlo v temnotách*¹⁴² (*Lux in tenebris*, 1657). Ztrácí podporu svých přívrženců a stahuje se do ústraní. Pracuje na Obecné poradě o nápravě věcí lidských, píše další spisy, např. *Jedno nezbytné* (*Unum necessarium*),¹⁴³

---

¹⁴⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didaktické spisy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1951. 387 s.

¹⁴¹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didaktické spisy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1951. 387 s.

¹⁴² Blíže: KOŽÍK, František. *Světlo v temnotách*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1970. 173 s.

¹⁴³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Jedno nezbytné*. Praha: Kalich, 1999. 181 s. ISBN 80-7017-349-1.

kde se snaží vyjádřit své životní poslání, nebo *Posel míru* (1667),¹⁴⁴ v němž se strachuje o udržení pořádku a míru ve světě.

V tomto období probíhá celým světem proud mystiky, Komenský je znovu nařčen z kacířství, ze sociniánství. Mnoho času mu zabírají obhajoby a spisy, které píše, aby vše vysvětlil a uvedl na pravou míru, od sociniánství se zcela distancuje.¹⁴⁵

Komenský je již smířen s nedokončením svého vrcholného díla Všeobecné porady o nápravě věcí lidských, měl celoživotní cíl, kdy se snažil rozvinout dialog předních významných politiků, vědců, církevních představitelů a zajištění jejich spolupráce a mírového soužití celého lidstva. Dle jeho záměru měla být přestavení systému školy a výchovy právě prostředkem k provedení této proměny.

Komenský se již dlouho potýká s podlomeným zdravím, posléze 15. listopadu 1670 umírá v Amsterdamu na následek mozkové mrtvice. Pohřben je v Naardenu.

Po své smrti tento významný reformní pedagog a myslitel upadá v zapomnění. Jeho následovníci mají dokončit Všeobecnou poradu – syn Daniel, De Geerové. Dílo je z poznámek vydáváno pouze v ukázkách a ostatní svazky se dostávají do Franckeho sirotčince v Halle. Zde je roku 1702 vydávána po částech Předmluva neboli Pargensie, pro nezájem se již nevydává a Komenský i jeho dílo upadá v zapomnění.

Znovunalezení jeho díla a vyvedení na světlo má na svědomí profesor Dmytro Čyževskij¹⁴⁶, který roku 1934 nalezl v Halle v knihovně Franckeho sirotčince rukopis Jana Amose Komenského o velikosti 1500 archů.

---

¹⁴⁴ Z nejnovějších vydání uvádím KOMENSKÝ, Jan Amos. *Anděl míru. In Cesta světla*. Brno: Miloš Palatka Almi, 2009. S 165-210. ISBN 978-80-904344-2-4.

¹⁴⁵ Péči komeniologa Erwina Schadela byly vydány Komenského antisociniánské spisy. Jedná se o třídílné kritické vydání s komentářem. Srovnej: COMENIUS, Johann Amos. *Antisozinianische Schriften*. Teil I.-III. Berlin: Petr Lang. ISBN 978-3-631-55614-6.

¹⁴⁶ Dmytro Čyževskij (1894 – 1977) ukrajinský filosof a slavista. Působil v celé řadě humanitních oborů. Při bádání o dílech Gogola, Dostojevského nalezl v Halle rukopisy J. A. Komenského.

3. Myšlenkové směřování J. A. Komenského k všenápravě lidstva

Kulturní podklad, ze kterého Komenský vycházel, je zcela nepochybně jednou z nejdůležitějších součástí následného myšlenkového vývoje Komenského, jako velmi významného myslitele, didaktika, teologa a filosofa. Didaktická stránka je mnohdy přeceňována a obecné povědomí o Komenském jako o „učiteli národů“ velmi dílčí a nedostačující. Jeho myšlenky teologické a pansofické – vševědné jsou nesmírně cenné, což se moderní komeniologové dvacátého a jednadvacátého století snaží zdůraznit. Pro přesnost uvádím několik představitelů: Dagmar Čapková, Jan Patočka¹⁴⁷, Radim Palouš, Rudolf Řičan a ze zahraniční například Milada Blekastad¹⁴⁸, atd.

3.1 Význam a důvody vzniku všenápravného úsilí

Komenského všenápravné a pansofické snahy vyústily z celoživotní transformace a vyvíjení osobnosti myslitele. Jednalo se především o jeho náboženské založení, jako církevní představitel a člen Jednoty Bratrské vnímal Boha přítomného ve světě a podílejícího se na veškerém dění. Dle Palouše¹⁴⁹ se Komenský vyjadřuje, že nehodlá filosofii chápat izolovaně od teologie, nýbrž tyto dvě vědy spojuje, z čehož vzniká pansofie. Hlavním zdrojem vědy je mu Písmo, které chápe jako velkou autoritu, dále smysly umožňující kontakt s realitou a zachycení poznatků a rozum, který je schopen to vše zpracovat.

---

¹⁴⁷ Jan Patočka (1907 – 1977) byl přední odborník na oblast komeniologie. Jeho základními díly jsou: PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie I.* Praha: Oikoymenh, 1997. ISBN 80-86005-52-6.; PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie II.* Praha: Oikoymenh, 1998. ISBN 80-86005-03-4.; PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie III.* Praha: Oikoymenh, 2003. ISBN 80-7298-079-3.

¹⁴⁸ Významná badatelka v oboru komeniologie Milada Blekastad Je autorkou dosud nepřekonané monografické práce o Komenském. Je politováníhodné, že dosud nebyla přeložena do českého jazyka. Srovnej: BLEKASTAD, Milada: *Comenius, Versuch eines Umrisses von Leben, Werk und Schicksal des Jan Amos Komenský*, Universitetsforlaget Oslo Academia Praha 1969, 892 s.

¹⁴⁹ PALOUŠ, Radim. *Komenského boží svět.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. s. 12. ISBN 80-04-25615-5.

Komenský chápe jako cíl života směřování k Bohu neboli nejvyššímu ideálu vzhledem k lidskému bytí. Důležitá je tedy správná výchova, již na počátku se vštěpují základní křesťanské pravdy a ideály. Již v rámci encyklopedických snah se vyvíjí Komenského touha uspořádat veškeré lidské vědění v souhrnném díle, díky kterému by měl člověk přehled o veškerých poznacích, které byly získány. Tento cíl se v pozdějším období přetváří v ideál jednotného vědění, které je prostupné a souvislé.

Jan Amos Komenský je v 17. století součástí této velké obrody světa, kdy povstává moderní fyzika a přírodověda, připravuje se půda pro objev evoluce a dynamické chápání dějin a lidské existence. Jeho dílo je dle Flosse¹⁵⁰ odrazem moderního světa, bere v úvahu vývoj a nestatičnost a je zároveň otevřený možnostem. Rozbívá se staré hodnoty, hledá se nová universální metoda, která by byla schopna třídit stále přibývajícím množství poznatků a tím umožnit jejich využití. Jan Amos Komenský následuje tyto snahy ve dvou hlavních tendencích:

- 1) ve snaze o nalezení univerzální metody
- 2) v úsilí o vyhledání systému, který by přesáhl rozpory

3.2 Typy reformy Komenského a jejich vývoj

Zásadní ovlivnění ze strany myslitelů světového významu u Komenského jsem již zmínila, v přechodní kapitole. „Touha Komenského po universálním řešení byla odrazem tehdejší historické situace, a to jak obecné, tak specifického postavení tehdejší pobělohorské emigrace.“¹⁵¹ Z toho důvodu vztahuje svou reformu na celou šíři lidské společnosti, nehledě na jakékoliv národní či náboženské zařazení. Byl myslitelem velmi humanistického smýšlení, plně se inspiroval v Písmu a křesťanských ideálech. Spojuje ve své osobě tyto typy nápravných snah:

- 1) irenické, které se realizují v požadavku náboženské tolerance

---

¹⁵⁰ FLOSS, Pavel. *Jan Amos Komenský: od divadla věci k dramatu člověka*. Ostrava: Profil, 1970. s. 59.

¹⁵¹ POPELOVÁ, Jiřina. *J. A. Komenského cesta k všenápravě*. Praha: SPN, 1958. s. 239.

2) vševýchovné, kdy vidí potřebu práva na všeobecné vzdělání a vzdělávání

3) vševědné, neboli nutnost organizace vzdělání a utvoření obecných celků, tedy encyklopedií

4) náprava společnosti

Období universitních studií a i pozdější cesty Komenského např. do Amsterdamu zažehly jiskru nápravy, kterou později různé životní události rozdmýchaly v postupně se modifikující myšlenky reformy nejprve školské, později až proměnění lidstva celkově.

Bylo třeba vytvořit metodu práce, díky které by byly jeho myšlenky snadno pochopitelné a utříděné. Patočka¹⁵² hovoří o dvou verzích Komenského pansofie, přičemž rozdíl lze nalézt v pojetí myšlenky pansofie samotné a zároveň v metodě práce.

1. Starší metoda, pansofická myšlenka je součástí výchovy a Komenský se věnuje myšlence ve spisech didaktických. Převážně se jedná o pravidla pro výchovu, které Komenský formuluje ve svých spisech, zabývá se člověkem a jeho životním cílem.
2. Novější metoda, která vzniká v letech 1640 – 1641 při pobytu v Londýně vydáním spisu *Cesta světla*.¹⁵³ Zde Komenský vychází spíše z historických událostí, na jejichž popud je třeba vyložit svět jako universální a jednotný celek, který se projevuje právě skrz lidské počínání.

3.3 Nastínění Komenského myšlenek v konkrétním díle

Vývoj konkrétního směřování, cílů budu demonstrovat na samotném díle Jana Amose Komenského.

---

¹⁵² PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie II*. Praha: Oikoymenh, 1998. s. 72. ISBN 80-86005-03-4.

¹⁵³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Cesta světla*. Praha: Mladá fronta, 1992. 232 s. ISBN 80-204-0291-8

Určení prvních pansofických snah sám Komenský stanovuje právě k úspěchu díla *Brána jazyků otevřená*¹⁵⁴ (Janua lingvarum), zdrojem je dle Popelové také encyklopedismus, zjevný ve spise *Divadlo veškerenstva věcí*¹⁵⁵ (Theatrum universatis rerum).

Abychom zcela pochopili Komenského záměry nejen v tomto spise, kde se konkrétně mělo jednat o malé shrnutí vědění, učiním zde nyní malý exkurs ke kulturnímu podloží doby 17. století:

Renesance a humanismus charakterizuje tendence navrácení se k původním starým kořenům vědění obnovením tzv. „antické vzdělanosti“. Překračování všeho starého, scholastické strnulosti a zatvrzelosti v umění, vědění a vyučování se nahrazuje obratem k bytosti člověka, která je individuální, má příslušné hodnoty a práva. Komenský se obrací zády jednak k Aristotelovi, který vyvrací jeho myšlenky o souvislosti všeho vědění tím, že zdůrazňuje nutnost dílčího východiska každé vědy a zároveň vůči dobovým filosofům, především Baconovi, Descartovi. „Komenského metodickým vůdcem je pokřesťanštěný Platón: jedna z velkých myšlenek filosofa-vychovatele, „abeceda věcí“, z níž je všecko jsoucno ve všech svých podobách složeno, takže ve všech oborech se na různých úrovních opakují tytéž struktury, ožívá myšlení Komenského v jeho pansofii, v jeho náčrtu neroztříštěné, metodicky i obsahově jednotné vědy.“¹⁵⁶ Komenský hovoří o jednotě a harmonii, která má být zavedena ve všech člancích lidského života. Zajistit pro budoucnost alespoň jakýmsi obecným a celkovým „návodem“ celistvou vědu, vše prolínající harmonii a napravení světa byl nadlidský úkol, který na sebe Jan Amos vzal.

3.3.1 Labyrint světa a ráj srdce

Následkem velkého zklamání, Komenského skrývání u ochránce a velkého mecenáše Karla staršího ze Žerotína a poté odchodem do Lešna se Komenský ocitá v nevěře ve zlepšení situace. Především v díle *Labyrint světa a lusthaus srdce*, který již ve druhém výtisku vyšel

---

¹⁵⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Opera omnia: Dílo J. A. Komenského 15/I*. Praha: Academia, 1989. 504 s.

¹⁵⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Opera omnia: Dílo J. A. Komenského I*. Praha: Academia, 1969. 416 s.

¹⁵⁶ PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie II*. Praha: Oikoymenh, 1998. s. 130. ISBN 80-86005-03-4.

pod názvem nám lépe známým: *Labyrint světa a ráj srdce*¹⁵⁷ roku 1623 v Brandýse nad Orlicí, je Komenský zajat v zoufalství a beznaději nad osudem lidstva. Bludiště jednoho města, alegoricky vystihující náš svět, kde spolu s průvodci Všeživem Všudybudem a Mámením nachází Komenský lež, přetvářku, pýchu a nesmyslné lidské pachtění. Poutník toužící po proměně lidského pachtění v opravdovější a lepší úsilí, které by napravilo svět.

"Tu, hle, máš to ušlechtilé pokolení lidské, ten rozkošný, rozumem a nesmrtností obdařený tvor, kterýž jak neskonaleho Boha obraz a k němu podobnost v sobě nosí, z rozličnosti těchto jejich neskonalých činů poznati se může: tu jako v zrcadle spatříš důstojnost pokolení svého."¹⁵⁸

Dle Flosse se Komenský v *Labyrintu světa a ráji srdce*¹⁵⁹ především odprošťuje od spoutanosti, kdy si uvědomuje, že již nechce jen nečinně přihlížet zmatku ve světě, nýbrž činně měnit a to smysluplnou nápravou, obratem k sobě sama: „*Navrať se, odkuds vyšel, do domu srdce svého a zavři po sobě dvěře!*“¹⁶⁰ Vrcholem se stává nadpozemská skutečnost, Komenský hledí ke Kristu, u něhož nalézá jako zmatený poutník pomoc a radost.

Inspirace Mikulášem Kusánským a jeho spisem *De beryllo* je zcela evidentní v *Labyrintu*, Komenský pochopil, že jeho filosofie umožňuje nahlédnout na svět a člověka hlouběji a jinak. Jeví se mu východiskem ze starého aristotelsko - scholastického modelu světa. Komenskému se nelíbí neprovázanost světa a jeho věčný dualismus, centrem světa je mu Bůh, ke kterému se vše obrací a z něj vychází. „*Je to dualismus proti sobě nepřekročitelně postavených principů a světů. Tam hmota, duch, tady my a svět; tady svět smrti, tam věčnost, zde stálé „kolotání“, nad námi božské hvězdy, neznajícího zániku, změny.*“¹⁶¹

---

¹⁵⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Naše vojsko, 1958. 138 s.

¹⁵⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Naše vojsko, 1958. s. 15.

¹⁵⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Naše vojsko, 1958. s. 106.

¹⁶⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Naše vojsko, 1958. s. 106.

¹⁶¹ FLOSS, Pavel. *Jan Amos Komenský: od divadla věci k dramatu člověka*. Ostrava: Profil, 1970. s. 73.

Komenský podnícen filosofií Mikuláše Kusánského se odvrací od světa, v němž vyrůstal a ve spisech nastává viditelný obrat po druhém příchodu do Lešna.

Komenský hovoří o jednotě a harmonii, která má být zavedena ve všech člancích lidského života. Zajistit pro budoucnost alespoň jakýmsi obecným a celkovým „návodem“ celistvou vědu, vše prolínající harmonii a napravení světa byl nadlidský úkol, který na sebe Jan Amos vzal.

Důležitou osobou v Lešně byl Johann Valentin Andreae, který se snažil založit v Německu společnost mužů, kteří by pracovali na napravení křesťanského života. Postupem času zjišťuje, že na tuto činnost nestačí a zasvěcuje do svých úmyslů Komenského a nabádá ho, aby s touto koncepcí dobře naložil. Netušil, kam až Jan Amos míří a neměl potuchy o tom, že se bude snažit rozšířit myšlenku celosvětově a dokonce ji uplatnit. Komenský se Andreaemu sám nejprve nabídl, že se jeho projektu bude účastnit, nejvíce ho nejspíše nadchla právě etická a náboženská náprava a důležitost, kterou sám Andreae přikládal škole.¹⁶²

3.3.2 Didaktické spisy

Komenského snažení o nápravu školství po návratu do vlasti, spojené s reformou politickou, neboť pro Komenského je nutná pro případ, že by se situace, ve které se nyní nacházejí, opakovala. Pansofické snahy Komenského souvisejí od prvního okamžiku s všenápravnými, vznikají po úspěšné *Bráně jazyků otevřené*¹⁶³ a týkají se především celé společnosti. Následující pedagogická díla postupně utvářejí Komenského ucelený školský systém, výchovný systém. Jan Amos Komenský zároveň směle stanovuje zásady pro školní docházku a výchovu. První záchvěvy snah o napravení lidstva jsou uvedeny v díle *Didaktika*¹⁶⁴, kde Komenský zdůrazňuje především:

---

¹⁶² Zajímavý vhled zasahující do oblasti vztahů Komenského a Andreaeho podává významná britská historička Frances A. Yates. Srovnej: YATES A. Frances. *Rozenkruciánské osvícenství*. Praha: Pragma, 2000. 328 s. ISBN 80-7205-667-0.

¹⁶³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Opera omnia: Dílo J. A. Komenského 15/I*. Praha: Academia, 1989. 504 s.

¹⁶⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didaktické spisy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1951. 387 s.

1. Důležitost výuky od raného věku.
2. Povinnou školní docházku pro všechny.
3. Názornost výuky.
4. Velmi důležitá je pečlivost.
5. Nároky a složitost látky uzpůsobené věku dítěte.
6. Snaha vše převést do praxe, pro představu.
7. Zachovat syntetickou metodu od jednoduššího ke složitějšímu.
8. Nezbytné je neustále opakovat.
9. Žák by měl být zároveň i učitelem.
10. Škola hrou.

Jak píše Komenský: „Poněvadž není v tom světě, což by se buď viděti neb slyšeti neb voněti neb košťovati neb dotýkáním, co a jaké jest, rozeznávati nemohlo, jde odtud, že nic není ve světě, což by od člověka chápáno býti nemohlo; od člověka pravím, mysl a rozum majícího a skrze nástroje ty všude dosahujícího.“¹⁶⁵

Veškeré didaktické spisy Komenský později řadí do velké edice *Opera didactica magna*.¹⁶⁶ Myšlenka budoucího národa se Komenskému spojuje s výchovou mládeže, klade důraz na vedení ke zbožnosti čtením Písma. Dle Komenského je třeba uspořádat lidské vědění, urovnat vztahy a vést lid k míru, čímž se rýsují myšlenky na vševědu, všenápravu, vševýchovu a obecný mír.

Na svou dobu byl Komenský velmi průlomovým myslitelem, natož pokud se snažil prosadit, aby bylo vzdělání zdarma, a tedy dosažitelné každému.

Komenský se ve svém díle nadšeně zmiňuje o dřívějších dobových objevech, především o objevu knihtisku, kdy se šíří poznatky mnohem rychleji než doposud, objevu Ameriky jako nového světa. V Polsku je Komenský tzv. politickým vůdcem emigrace, s čímž souvisí jeho snahy a zdánlivě pedagogická činnost např. v Bílém potoku, úpěnlivě se snaží zajistit českým emigrantům závazky u cizích národů a řešení jejich svízelné situace ve vlasti.

---

¹⁶⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didaktické spisy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1951. s. 39.

¹⁶⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didaktické spisy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1951. 387 s.

Spojuje se především s protihabsbursky orientovanými národy, královskými dvory. A zároveň pracuje pro světový mír, pro pochopení a pomoc mezi národy, církvemi, načež je obžalován ze sociniánství, musí se hájit před Jednotou bratrskou.

Jeho humanismus, snaha o kulturní informovanost a zájem o problémy společenské provází celý jeho život. Svými pedagogickými díly se snaží podat nový obraz o člověku a výchově, díky které by mělo lidstvo naději na lepší budoucnost a méně utrpení. Důležité a nosné je pro Jana Amose spojení všeho, čemu se věnuje s praxí a realitou, tedy ověřitelnost poznatků. Vyzdvihuje důležitost především učebnic, podle kterých by se žáci naučili v krátkém čase smysluplné poznatky využitelné v běžném životě, tyto učebnice poté sám píše a s pomocí např. De Geera nebo Samuela Hartliba vydává. Mateřský jazyk, vzdělávání nejen chlapců, ale i dívek, respektování individuality jedince a výchova dětí k pracovitosti je dle Komenského základ. „*V různosti jazyků vidí Komenský velikou překážku styků mezi národy a šíření pravdy. Proto mají vzdělanci se vším úsilím hledati metodu snadného učení cizím jazykům (XIX, 5) a vytvoření nového, umělého jazyka, společného celému světu.*“¹⁶⁷

Počátky vševědy jsou datovány do roku 1632 vznikem spisku Fyzika. Hovoří o pravosti vědeckého myšlení, které je založeno na smyslech, rozumu a Písmu, jako hlavní autoritě. Již zde se zmiňuje o tzv. světle zjevení, kterým je Komenskému Bůh. Vševědnou pansofickou encyklopedií chce Komenský smířit národy, zajistit jejich nápravu ve smyslu mravním a tím dospět k základní harmonii, zmiňuje ve spisu *Předchůdce vševědy*.¹⁶⁸

3.3.3 Cestou světla

Především dílo *Cesta světla*¹⁶⁹ je prolno požadavkem této universálnosti, kdy se jedná nejen o jazyk, který má být jednoduchý a snadno přiřaditelný k pojmům, ale i obecné knihy, obecné i školy a sbor. Tedy aby bylo vše jaksi centralisováno a poznatky se lépe šířily. Výtky udělované Komenskému o všeobecném vzdělání všech, neboť by pak vzdělání ztratilo svou hodnotu, Komenský odmítá. Tvrdí, že by bylo ctěno více a každý by si byl vědom jeho

¹⁶⁷ POPELOVÁ, Jiřina. *J. A. Komenského cesta k všenápravě*. Praha: SPN, 1958. s. 302.

¹⁶⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos; ZOUBEK, František Jan. *Předchůdce vševědy*. Praha: Beseda učitelská, 1879. 77 s.

¹⁶⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Cesta světla*. Praha: Mladá fronta, 1992. 232 s. ISBN 80-204-0291-8

významnosti. „*A tu jsem myslil, že bude-li požadována nějaká účast lidí, nebude to nic jiného než aby mládež, která má být vyproštěna z labyrintů světa, byla lépe o všem poučována (hned od prvního základu).*“¹⁷⁰ V díle hovoří Komenský o špatném stavu světa, jeho zkaženosti a porušenosti. Je třeba „*nalézt účinnou cestu, jak odstranit z lidských duší onu odpornou tmou nevědomosti a různic a uvést na světle jas moudrosti.*“¹⁷¹ Svět byl uveden ve zmatek vinou lidí a je třeba nalézt lék. Komenský hovoří o světle moudrosti, které jediné je schopno všechny neduhy překonat. Povinností lidí je hledat světlo a zajistit tak nápravu církevního, politického života a vzdělání a připravit se na příchod „Kristova království“ a příchodu tzv. zlatého věku - panharmonie. Pansofie bude nejučinnějším prostředkem. „*K dosažení stanovených cílů všeobecného ozáření (Panaugie) stanovíme nyní vhodné prostředky. Jsou celkem čtyři: universální knihy, universální školy, universální sbor učených mužů a universální jazyk.*“¹⁷² Tento mezinárodní jazyk musí být dokonalejší, než je latina, kterou Komenský shledává zcela nevhodnou. Na reformě by se měli podílet učenci a mudrci světa, kteří budou koordinováni tzv. Kolegiem světla se sídlem v Londýně.

Při pobytu v Londýně měl Komenský plnou podporu při vševědném díle a byl nabádán, aby za žádnou cenu nepřestával usilovně pracovat. Po odchodu Komenského do Elblagu, nastává po úspěšném období lešenském a londýnském velmi těžké období plné konfliktů, krizí a celkově špatné situace, která končí vestfálským mírem a pro Čechy katastrofou.

3.3.4 Všeobecná porada o nápravě věcí lidských, dílo vrcholné

Ve Švédsku se Komenský již nevěnuje všenápravě tak zaníceně, kvůli přání zaměstnavatele De Geera, jehož přáním je, aby se věnoval sepisování učebnic. Komenský byl zklamán a snažil se přesvědčit De Geera jakýmkoliv způsobem, ten byl zcela neoblomný a vyhrožoval Komenskému dokonce i odnětím podpory. Pracovat na velkolepém díle

---

¹⁷⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Cesta světla*. Praha: Mladá fronta, 1992. s. 18. ISBN 80-204-0291-8

¹⁷¹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Cesta světla*. Praha: Mladá fronta, 1992. s. 45. ISBN 80-204-0291-8

¹⁷² KOMENSKÝ, Jan Amos. *Cesta světla*. Praha: Mladá fronta, 1992. s. 146. ISBN 80-204-0291-8

*Všeobecné poradě o nápravě věcí lidských*¹⁷³ začal Komenský ve Švédsku, ovšem směřoval k němu již o osm let dříve.¹⁷⁴

Práce na díle *Všeobecná porada o nápravě věcí lidských*¹⁷⁵ se tedy ve Švédsku velmi zdržela a byl nejspíše napsán její úvod a *Panegersie*. Po druhém pobytu v Lešně shořely Komenskému veškeré rukopisy, tedy i *Všeobecné porady*. Velikou ztrátu se snaží Komenský dohnat ihned při útěku rekonstrukcí ze zachráněných náčrtků. V Amsterdamu se Komenský snaží své dílo dopsat, již Pansofie jde stěží. Při posuzování díla je Komenský zván fanatikem kvůli svému chiliasmu a zrazován od pokračování. Komenský pracoval do poslední chvíle, naložil si na svá bedra práci obrovských rozměrů, kterou nebyl schopen ani sám dokončit: „*pokusil jsem se, přiznávám, o dílo veliké, obtížné a nad mé síly...*“, a reflektuje: „*nepřikročil jsem k tomuto dílu velikého rozsahu z jakési naděje, že vykonám tolik, kolik jest mým přáním, nýbrž zejména proto, abych vyburcoval Vás, mužové učení!*“.¹⁷⁶ Při žádání o pomocné pracovníky byl skoro vždy odmítnut. Ale neustal v práci a dokončení uložil synu Danielovi a Nigrinovi, kterého již dříve nabízenou pomoc odmítl.

Všeobecná porada je utříděnou syntézou myšlenek, které se zrodily již při sepisování cesty světla, ovšem roku 1644 vypučela myšlenka na zcela nové dílo spojující přední představitele politiky, všech národů, duševních hodnot. „*Má vzniknout soubor všech universálních cílů, které si člověk nový, člověk budoucí epochy bude vůbec klást; vše, co může vědět, co může chtít, co smí doufat, se mu v jasné a definitivní, ježto universální podobě*

---

¹⁷³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského: svazek IV.*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966. 560 s.

¹⁷⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského: svazek IV.*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966. s. 5.

¹⁷⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského: svazek IV.*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966. 560 s.

¹⁷⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského: svazek IV.*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966. 560 s.

postaví před oči; a člověk, žijící v těchto celkových cílech a v jejich skutečnosti, tj. v reciprocitě prostředků a účelů, bude nový člověk, jelikož to, co člověka činí člověkem „lidské záležitosti“, vědění o vesmírném celku, úprava pospolitosti, dotýkající se všech a všeobšáhla naděje na věčnost, nabude podoby, které nemělo předtím – z náznaku se stane celistvým, ze zdánlivého pravým, z kusého všeobšáhlým.“¹⁷⁷ Komenský se zde projevuje jako učitel, plamenný kazatel a filosof. Do svého nového světa zahrnuje všechny národy a společenství, rozprostírající se na celé zemi, kde převládá dobro nad zlými silami a úmysly, vyhraje pravda. Je důležité být připraven, a tedy se Komenský zabývá programem sešlosti veškerého společenství obývajícím zemi, nad jehož obsahem, který bude do té doby tajný, „vystoupí potom náhle a oslní všechny jako blesk, přesvědčí je silou své vnitřní pravdy a shodou s významem a potřebami tohoto výsostného okamžiku.“¹⁷⁸

Své pansofické snažení nejprve Komenský používá v reformě školství, jeho metod a vychovatelství. Později si uvědomuje, že i systém vědy, který se mu jeví nepoužitelný a rozdrobený, je třeba napravit. Věda je totiž rozčleněna do jednotlivých oborů, které nemají žádnou ucelenou formu, tvoří ji jednotlivě rozčleněné úseky. Komenský také hovoří o špatném pochopení základních principů a axiomů vědy. Podrobně se zmiňuje o svém plánu v díle Předchůdce vševědy, kde objasňuje pansofii a její záměr. Svou metodu ale upravuje, Nýbrž společenská situace je v té době velmi neutěšená. Komenský naslouchá nářkům a potřebám celého lidstva a uvědomuje si, že obnovením vědy a školství se toho příliš nezmění. Přistupuje tedy k nápravě celkové a všeobecné, kdy je třeba se zajímat i o mravní a sociální problémy a připravit k přetváření a celkové obrodě tímto celé lidstvo. Důležité je připomenout, že Komenský byl především také teolog, jeho reforma je tedy prolnta křesťanskou etikou a zásadami. Universalismus se projevuje v názoru, že je třeba obnovit celé lidstvo ve smyslu didaktickém, Komenskému se zjevuje celý svět jako škola, život je neustálý proces učení a zdokonalování člověka, který na sobě má pilně pracovat.

---

¹⁷⁷ PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie II*. Praha: Oikoymenh, 1998. s. 154. ISBN 80-86005-03-4.

¹⁷⁸ PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie II*. Praha: Oikoymenh, 1998. s. 155. ISBN 80-86005-03-4

3.3.5 Jednotlivé části všenápravy

Úvod:

1. Panegersia (Všeobecné probuzení)

Základ:

2. Panaugia (Všeobecné osvětlení)

Uspořádání:

3. Pantaxia, Pansofia (Universální řízenost věcí)

4. Pampedia (Universální vzdělání)

5. Panglottie (Universální řeč)

Završení:

6. Panorthosie (Všenáprava)

Závěr:

7. Pannuthesia

Velkolepé dílo Komenského Všeobecná porada o nápravě věcí lidských (De rerum humanarum emendatione consultatio catholica) hovoří na počátku ke všem vzdělaným lidem Evropy. Komenský nabádá: „Vidíte, k čemu máme přikročit. Máme se radit o nápravě věcí lidských všichni vespolek (tj. bez dlouhých úvodů a vzletných slov), tj. způsoby obecnějšími a velkorysejšími, než se kdy dělo od počátku světa.“¹⁷⁹ Nová cesta je Komenskému metodou, jak svět zlepšit a připravit pro budoucnost. Hovoří o svém záměru: „*Abych všem lidem vylíčil*

---

¹⁷⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského: svazek IV.*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966. s. 61.

jasně a zřetelně tuto cestu, pojednávám v díle, jež následuje, po pořádku o sedmi těchto základních věcech:“¹⁸⁰

3.3.5.1 Panegersie

V první části hovoří o potřebě napravení všech věcí, které byly narušeny. Komenský nejprve stanovuje pojmy, kterým je třeba rozumět a nazývá je „věcmi lidskými“. *„Mým záměrem je, když se mi dostalo milosti boží, ukázat nejprve lidskému pokolení všechno jeho dobro, dále zřetelně označit, jak překročivše hranice tohoto dobra, bloudili jsme nesčetnými způsoby v prázdnu, posléze pak vymezit pravé, schůdné a příjemné cesty k návratu v dávnou prostotu, klid a štěstí.*“¹⁸¹ Prvním momentem každého člověka je tzv. sebezobuzení, kdy si každý uvědomí, že žije ve zkaženosti, zlu a je nutné svolat všechen lid ke společné nápravě: *„Na vás se obracím, kteří sdílíte se mnou lidskou přirozenost a nehody, které ji sužují. Prosím, abychom se společně zamyslili nad stavem světa, který až dosud všude a ve všem upadá ve stále větší zlo...“*¹⁸² Věci lidské, neboli politika, náboženství a filosofie, jsou dle Komenského projevy lidského jednání. Člověk se totiž liší od všeho veškerenstva tím, že myslí, vyznává určité duchovní hodnoty, tedy je zbožný a směřuje ve svém životě k dobru, čímž ho naplňuje klidem. Komenský shledává, že tyto věci v průběhu lidského života ztratily původní význam a jsou narušené. Neboť: *„Přemnozí lidé (a někde i celé národy) žijí neznalí Boha, zapomenuvší sebe a nevědomí své lidskosti jako divoká zvířata životem zcela zvířecím.*“¹⁸³

---

¹⁸⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského: svazek IV.*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966. s. 62.

¹⁸¹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského: svazek IV.*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966. s. 74.

¹⁸² KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského: svazek IV.*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966. s. 77.

¹⁸³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského: svazek IV.*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966. s. 89.

Pokusit o nápravu se mají lidé dle Komenského pomocí jednoty, prostoty a dobrovolnosti. Komenský zdůrazňuje možnost zvolit si svobodně, jakou cestou člověk půjde. Prostotě nás má naučit následování Boha. Předkládá také předpisy, za jakých okolností začínat a vést poradu, aby bylo vše jasně stanoveno a nedocházelo k nedorozuměním. Závěrem zve Komenský k poradě všechny lidi, kteří by mohli přispět k všeobecnému zlepšení jakoukoliv radou či nápadem.

3.3.5.2 Panaugie neboli rozžehnutí všeobecného světla

Druhá část se zabývá opravením, tedy metodou jak věci jinak uzpůsobit. Hovoří zde o Písmu svatém a používá metaforu o Božím obrazu zářícím v nás. Kdy Komenský stanovuje prostředkem nápravy jakési všeobecné světlo, které po nasvícení všech věcí umožnilo by jim lépe porozumět a tma ve formě zla a špatností dala by se na ústup. Komenský stanovuje, že světlo: „... je záře, která se rozlévá po věcech, ozřejmuje je a odhaluje...“ a oproti tomu tma: „...je mrak, který zahaluje a pokrývá věci, takže nelze vidět, co je, jaké je a jak veliké to je...“.¹⁸⁴ Toto světlo je dle Komenského oním správným východiskem, jak uniknout lidským zmatkům a ubírat se při veškerém snažení správným směrem. Světlem je rozum a zdroje světla rozumu nám poskytuje Bůh. Je jím příroda, neboť „...v této přirozené škole je dosti postaráno o vzory všemožné moudrosti...“¹⁸⁵ Druhým zdrojem světla je náš duch, kde je promítnutý obraz Boha v nás, který vydává ono světlo. Do třetice máme možnosti poznání, kterými jsou smysly, díky nimž dokážeme vnímat, rozum, díky kterému můžeme uvažovat a víra, s pomocí níž chápeme nadsmyslové a nadrozumové skutečnosti, jež nás provází životem. Komenský umožňuje poznávat věci pomocí třech metod, které definuje:

1. Synkritická neboli srovnávací
  2. Analytická neboli rozkládací
  3. Syntetická neboli skládací
-

¹⁸⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského: svazek IV.*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966. s. 130.

¹⁸⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského: svazek IV.*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966. s. 139.

Těmito metodami dosáhne lidstvo všeobecné blaženosti tzv. panharmonie.

3.3.5.3 Pantaxie, všeobecná moudrost

Třetí částí, nazývanou také pansofií, je myšlený celek vědění o všem, kde by na sebe vše navazovalo a bylo v souvislostech. Dle Patočky hovoří Komenský na rozdíl od předchozího pojetí začínající u světa mysli a pokračující přes přírodu, mravní, politický, duchovní k věčnému světu obsahuje tato kapitola svět nekonečné mysli, v níž je vše konečné a veškeré jsoucno přítomno. Je způsobem poznání a porozumění tak, aby se lidé mohli ubírat pouze směrem dobra a vyhnout se zlu: „*Probud'te se!, probud'te se!, dává Vám první příležitost.*“¹⁸⁶

Komenský se v této části knihy zabývá obecným věděním, uvádí veškeré vědění dostupné, od rozumově dosažitelných poznatků, po popis hmotných věcí ve světě. Věnuje se také člověku: „*Je to tvor svobodného jednání, určený k vládě nad tvorstvem a k věčnému společenství se svým stvořitelem.*“¹⁸⁷, nejen jeho postavení a úkolům, nýbrž i duševní podstatě a úkolu na tomto světě. Dle Komenského je člověk obrazem Boha a při této příležitosti je vybaven rozumem, vůlí a možnostmi svého počínání. Směřuje automaticky ke všemu dobrému a prospěšnému, tedy vůlí chce poznávat vše, co je dobré.

Věnuje se vše představitelným skutečnostem, od stanovení lidských citů, různé druhy zaměstnání a práce, přes mravní záležitosti lidstva, kdy se potýká s honbou za hmotnými statky a to důležité, tedy duchovní hodnoty a vzdělání jsou zcela nedoceny. Hovoří dokonce o uspořádání státu, kde hodnotí jednotlivé formy vlády a státního zřízení. „*Potom pátrám, jak by bylo možno všechny věci v dosahu tohoto světla uzavřít do určitých hranic, aby*

---

¹⁸⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského: svazek IV.*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966. s. 169.

¹⁸⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského: svazek IV.*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966. s. 203.

vznikl před duševním zrakem ustavičný řetěz všech věcí, nikde nepřerušný, umožňující přehlédnout jediným přehledem všechny věci, kolik jich je kde ve světě.“¹⁸⁸

3.3.5.4 Pampédie

Universálním vzděláním hledá Komenský způsob, jak vše vysvětlit a pochopit jedním způsobem. Pojednání o nutnosti vzdělání u všech lidí zdůvodňuje Komenský přirozeností této činnosti, neboť každý člověk je tvor činný. Zcela vizionářsky pojímá vzdělávání jako nikdy nekončící proces, který nelze vztahovat pouze na dobu školní docházky, tedy na raný dětský a pubertální věk. Dokonce se zmiňuje i o sebevzdělávání, čímž nastoluje celoživotní vzdělávací proces. Neboť: „...co si přejeme je, aby tak plně a k plnému lidství mohl být vzděláván ne jeden člověk nebo několik nebo mnoho, nýbrž všichni lidé vespolek...“ a zároveň, „...aby se každému dostalo uceleného vzdělání, aby byl správně vycvičen nikoli jen v jediné věci, nebo v několika málo, nýbrž ve všech...“.¹⁸⁹ Lidskost, tedy vlastnost Komenskému evidentně dobře známá, je důležitou součástí vzdělání a přípravy člověka na život. Neboť nebude docházet k tomu, že by se lidé vzájemně nepodporovali a nepomáhali si. Mladá lidé budou mít dostatek příkladů a nebudou se odklánět od dobré cesty životem.

„Jako je celému lidskému pokolení celý věk školou, od počátku věků až do konce, tak i každému člověku je jeho věk školou, od kolébky až do hrobu.“¹⁹⁰ Jak výstižně poznamenává Komenský, celoživotní je proces vzdělávání. Určuje tedy Komenský období, ve kterých je dobré se čemu učit, od mládí až po stáří, zabývá se útrapami a jejich řešením.

3.3.5.5 Panglottie, všeobecné vzdělání jazyků

Navazuje pátý díl, kde hledá jak toto myšlení po světě rozšířit mezi vším obyvatelstvem a národy, nejprve vytříbením jazyků již stávajících, k nimž by bylo třeba

---

¹⁸⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského: svazek IV.*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966. s. 63.

¹⁸⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského: svazek IV.*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966. s. 268.

¹⁹⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského: svazek IV.*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966. s. 296.

překladem a tiskem investovat mnoho úsilí do rozšíření této knihy. Posléze řeší problém pomocí jednoho jazyka známého celému lidstvu. „*Zda tedy budeš moci, Asie, Afriko nebo Ameriko, poskytnout něco, co by před jinými zasluhovalo přednost?*“¹⁹¹ Komenský odmítá návrat latiny jako universálního jazyka, naopak hovoří o její roztržitésti. Inspiroval se ve všech jazycích a sepsal podrobný popis předností a nedostatků, dle čehož by se mělo sestavení oné obecné mluvy řídit. Výraznou myšlenkou pro společnou řeč všem národům jeví se mi také Komenského názor, že kdybychom měli společnou řeč, méně vyvinutým národům by se snáze pomohlo k pokroku a lépe by se mezi lidmi a cizinci spolupracovalo. Jako nejlepší řešení jeví se: „*Neboť jako po písmu východních národů, tak obtížném, které má tolik tisíc znaků podle počtu věcí, že sotva celý život stačí k jejich naučení, vynalezen byl velmi pohotový způsob psaní pomocí několika málo znaků, k jejichž naučení stačí jen několik hodin, ale jejichž použitelnost se rozpíná do nekonečně mnoha věcí, tak po jazycích dosud užívaných, které každé věci dávaly jedno slovo, může být vymyšlen jazyk, který přidělí význam jen prvním základům slov (písmenům a slabikám) a velmi snadno šťastně oděje vhodným názvem všechno, a nebude potřebovat ke každému novému slovu nové poučení rozumu, nýbrž cokoli řekneš, bude beze všeho rozumět.*“¹⁹² Zdůrazňuje také racionální základ jazyka, prostý krkolomných s nesmyslných znaků a výrazů.

3.3.5.6 Panorthosie

V šestém díle se snaží Komenský prokázat, jak předchozích poznatků může zlepšit vzdělanost a stav lidstva vůbec. Komenský se v této době potýkal s velkými rozpory, nevěřil novým objevům a byl velmi skeptický. V tomto vrcholu svého celoživotního úsilí spojuje Komenský všechny důležité myšlenky. Všenápravu dělí na tři části, v první je teorie, ve druhé praxe a ve třetí využití. „*Odrázem revoluční situace je i požadavek všenápravy a odmítání nápravy dílčí. Co jest naprosto zkažené, říká Komenský, nedá se napravit, je třeba postavit*

---

¹⁹¹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského: svazek IV.*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966. s. 351.

¹⁹² KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských.* Praha: Svoboda, 1992. s. 360. ISBN 80-205-0227-0.

dilo zcela nové.“¹⁹³ Komenský se zde zabývá nápravou v oblasti rozumové, kde se rozbujela netečnost a lhostejnost, v náboženské, neboť jsou lidé bezbožní a nakonec v lidskosti, která chybí ve státní správě. Hovoří o odpuštění křivd, smíření lidstva a snášenlivosti. Stanovuje při té příležitosti deset základů smíření, kdy odmítat a popřít smíme jen to, co není pravda a nuceně trvat na tom, co pravdou zcela evidentně je. Jako prostředek při nápravě bude také stanoven mírový soud a sbor světla tedy jakýsi spolek lidí, kteří budou dohlížet na dodržení stanovených metod.

3.3.5.7 Pannurthesia neboli napomenutí

V závěru Komenský hovoří znovu ke všem učencům a vrcholným představitelům církve i světských pozic, aby se snažili tyto zásady dodržovat. Směřuje ke svolání koncilu, kdy by se začalo o věci neprodleně jednat. Povzbuzuje také veškeré lidstvo k tomuto nutnému kroku.

*„Svolávejte své moudré muže, zřizujte univerzální koleje a poroučejte pracovat na tom, co by podstatně prospívalo tomuto našemu věku přítomnému i věku jdoucímu vzápětí! Tak vynaložíte své síly i své důchody lépe než na hromadění pokladů...“*¹⁹⁴

---

¹⁹³ POPELOVÁ, Jiřina. *J. A. Komenského cesta k všenápravě*. Praha: SPN, 1958. s. 381.

¹⁹⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského: svazek IV.*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966. s. 515.

Závěr

Tématem mé bakalářské práce bylo nastínit období 17. století vzhledem k vývoji pojetí výchovy a její reformy u myslitele Jana Amose Komenského. Zároveň bylo potřeba věnovat se období předchozímu, kvůli znatelnému vlivu historických událostí na pozdější skutečnosti.

V práci jsem nejprve nastínila husitství jako dobu, kdy vznikalo podloží pro reformu a obnovu církve, která byla dle tehdejších myslitelů ve velmi nevyhovujícím stavu, tento krok byl nevyhnutelný. Následkem dalšího směřování událostí vznikla Jednota Bratrská, jedno z prvních nekatolických uskupení v Českých zemích, jenž ve svých řadách vychovalo a nasměrovalo Jana Amose Komenského, který byl s Jednotou Bratrskou spjat po celý život svými názory a tím, že se v ní aktivně angažoval. Dále hodnotím a rozepisuji podstatné historické události, které se v té době odehrávaly v Čechách nebo i jinde ve světě. Tato kapitola je ve svém obsahu spíše stručnějšího rázu, neboť nebylo v mém zaměření nutné věnovat se všem událostem zcela a do hloubky. Nastínění dobové situace a vlivných přechodných událostí se mi dle mého názoru zdařily, i když jsem je volila dle svého uvážení, je tedy zcela přípustné, že jiná osoba by případy zvolila jinak.

Období života Jana Amose Komenského jsem znázornila podrobněji, především jsem vybrala nosná období, kterým jsem se věnovala hlouběji. Lituji toho, že nebylo možné zabývat se všemi více, neboť Komenského životní etapa je vskutku velmi zajímavá.

Vlivy významných osob jsem zmínila v práci spíše doplňkově, byť bylo mým velkým úsilím zdůraznit zde veškeré podstatné momenty, neboť jsem se chtěla více zabývat Komenského konkrétními díly. V rámci děl jsem vybrala skupinu děl, která jsou dle mého názoru důležitá a směrodatná pro studium Komenského myšlení a jeho vývoje.

V poslední kapitole se věnuji nárysu, vzniku a genezi Komenského myšlenky pansofie a na ní navazující všenápravy. Popisuji zde určitá díla, zmiňuji jejich konkrétní obsah s významnými myšlenkami, jež zde uvádím. Je velkou škodou, že jsem se nemohla plně věnovat dílům všem, ale to by zcela přesáhlo rozmezí této práce a časovým možnostem, které jsem na ni měla k dispozici. Nástin spisu Obecné porady o nápravě věcí lidských se mi dle mého názoru zdařil, myšlenkový proud, který k ní směřoval, jsem zmínila alespoň v jeho hlavních bodech.

Metodiku práce jsem zvolila následnou: nejprve jsem vybrala některé studie zabývající se osobou Jana Amose Komenského, jeho dílem, obdobím 17. století, husitství a dějinami jednoty bratrské a načerpala jsem v nich uvedené poznatky. Ty jsem později zpracovávala s ohledem na souvislost s myšlenkou pansofie a mým záměrem o konečné výslednosti mé práce. Spisy Komenského jsem studovala v návaznosti na odbornou literaturu, neboť jsem již zvolila pouze konkrétní díla, která jsou zde v práci uvedena.

Osobnost, život, teologické, filosofické a pedagogické myšlenky Jana Amose Komenského mě nadchly, především úvaha o všenápravě lidstva a její nastínění. Je to dílo velkolepé, názorové předcházející svou dobu, což hodnotí i autoři odborné literatury, jež v práci uvádím.

Komenský byl velký filosof, ale především humanista a jeho lidskostí jsem byla oslněna, neboť se i přes neúspěch v osobním životě zcela nadchnul a angažoval pro věc, která by byla přínosná pro celý národ a posléze i pro celé lidstvo. Pojem lidskosti a její nejvyšší míry jsem do té doby měla v sobě definovanou zcela odlišným způsobem. Komenský se pro mě stal ještě cennější osobností, kterou jsem měla skrze myšlenky a dílo možnost alespoň částečně poznat.

Použitá literatura

Odborná literatura

BLEKASTAD, Milada: Comenius, Versuch eines Umrisses von Leben, Werk und Schicksal des Jan Amos Komenský, Universitetsvorlaget Oslo Academia Praha 1969, 892 s.

BOUBÍN, Jaroslav: Petr Chelčický. Myslitel a reformátor. Praha: Vyšehrad, 2005. 198 str. ISBN 80-7021-654-9

DR. KVAČALA, Jan. Jan Amos Komenský: jeho osobnost a jeho soustava vědy pedagogické. Praha: Dědictví Komenského, 1920. 170 s.

FLOSS, Pavel. Jan Amos Komenský: od divadla věcí k dramatu člověka. Ostrava: Profil, 1970. 168 s.

KALISTA, Zdeněk. Stručné dějiny Československé. Praha: Vyšehrad, 1992. 120 – 213 s.

KALISTA, Zdeněk. Čechové, kteří tvořili dějiny světa. 3. vyd. Praha: Garamond, 2009. 198 s.

KAŇÁK, Miloslav. Milíč z Kroměříže. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1957. 147 s.

KOPECKÝ, Jaromír; PATOČKA, Jan; KYRÁŠEK, Jiří. Jan Amos Komenský: nástin života a díla. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957. 272 s.

KRCHNÁK, Alois. Čechové na basilejském sněmu. Svitavy: Trinitas, 1967. 274 s. ISBN: 80-86036-01-

KROFTA, Kamil. Dějiny Československé. Praha: Sfinx, 1946. 147 – 484 s.

KURDYBACHA, Lukáš. Působení Jana Amosa Komenského v Polsku. Praha: SPN, 1960. 274 s.

MOLNÁR, Amedeo. Bratr Lukáš. Praha: HČEF, 1948, s. 31

MOLNÁR, Amedeo. Valdenští: evropský rozměr jejich vzdoru. Praha: Kalich, 1991. 339 s. ISBN 80-7017-384-X.

MOLNÁR, Amedeo; REJCHRTOVÁ, Noemi. Jan Amos Komenský: O sobě. Praha: Odeon,

1989. 373 s.

PALOUŠ, Radim. Komenského boží svět. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. 141 s. ISBN 80-04-25615-5.

PATOČKA, Jan. Komeniologické studie I. Praha: Oikoymenh, 1997. ISBN 80-86005-52-6.

PATOČKA, Jan. Komeniologické studie II. Praha: Oikoymenh, 1998. ISBN 80-86005-03-4.

PATOČKA, Jan. Komeniologické studie III. Praha: Oikoymenh, 2003. ISBN 80-7298-079-3.

POPELOVÁ, Jiřina. J. A. Komenského cesta k všenápravě. Praha: SPN, 1958. 428 s.

PURŠ, Ivo; KARPENKO, Vladimír. Alchymie a Rudolf II.: Hledání tajemství přírody ve střední Evropě v 16. a 17. století. Praha: Artefactum, 2011. 839 s. ISBN: 9788086890333.

REJCHRTOVÁ, Noemi. Václav Budovec z Budova. Praha: Melantrich, 1984. 271 s.

REJCHRTOVÁ, Noemi. Z korespondence: Karel starší ze Žerotína. Praha: Odeon, 1982. 452 s.

ŘÍČAN, Rudolf. Dějiny Jednoty Bratrské. Praha: Kalich, 1957. 406 s.

ŘÍČAN, Rudolf. Jan Amos Komenský: muž víry, lásky a naděje. Praha: Kalich, 1971. 145 s.

SMOLÍK, Josef. Bratr Jan Augusta. Praha: Kalich, 1984.

ŠMAHEL, František. Basilejská kompaktáta. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012. 182 s. ISBN: 978-80-7422-155-2.

TÁBORSKÝ, František. Betlémská kaple: o jejích dějinách a zachovaných zbytcích. Praha: Společnost Husova muzea, 1922. 118 s.

YATES A. Frances. Rozenkruciánské osvícenství. Praha: Pragma, 2000. 328 s. ISBN 80-7205-667-0.

Prameny:

ANDREAE, Johann Valentin. *Die Chymische Hochzeit des Christian Rosenkreutz anno 1459*. Praha: Baltazar, 1992. 135 s. ISBN 80-900-3071-8

- BÍLEK, Jakub. *Jan Augusta v letech samoty 1548-1564*. Praha: Jan Laichter, 1942. 240 s.
- CAMPANELLA, Thomaso. *Sluneční stát*. Praha: Rovnost, 1951. 115 s.
- DESCARTES, René. *Úvahy o první filosofii*. Praha: Oikoymenh, 2010. 1. vydání. 126 s. ISBN: 978-80-7298-427-5.
- HUS, Jan; THOMSON, Samuel Harrison. *Tractatus De Ecclesia*. Praha: Komenského evangelická fakulta bohoslovecká, 1958.
- CHELČICKÝ, Petr. *Traktáty Petra Chelčického: O trojím lidu, O církvi*. Praha, Melantrich, 1940. 109 s. 4. vydání.
- KOMENSKÝ, Jan Amos. *Anděl míru. In Cesta světla*. Brno: Miloš Palatka Almi, 2009. S 165-210. ISBN 978-80-904344-2-4.
- KOMENSKÝ, Jan Amos. *Centrum securitatis, to jest, Hlubina bezpečnosti, aneb, Světlé vymalování, jak v samém jediném Bohu... pokoj a blahoslavenství záleží*. Praha: Spolek Komenského, 1878. 130 s.
- KOMENSKÝ, Jan Amos. *Cesta světla*. Praha: Mladá fronta, 1992. 232 s. ISBN 80-204-0291-8
- KOMENSKÝ, Jan Amos. *Clamores Eliae: Křiky Eliášovy*. Praha: Primus, 1992. 53 s.
- KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didaktické spisy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1951. 387 s.
- KOMENSKÝ, Jan Amos. *Jedno nezbytné*. Praha: Kalich, 1999. 181 s. ISBN 80-7017-349-1.
- KOMENSKÝ, Jan Amos. *Kšaft umírající matky Jednoty Bratrské*. Brno: Dr. Josef Staněk, 1935.
- KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Naše vojsko, 1958. 138 s.
- KOMENSKÝ, Jan Amos. *Listové do nebe*. Nový Jičín: Vlastivědný ústav, 1970. s. XXI
- KOMENSKÝ, Jan Amos. *Posel míru a blaha národů: Komenského myšlenky o dobrodiní míru a všeobecné vzdělanosti*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1956.
- KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Praha: Svoboda, 1992. 496 s. ISBN 80-205-0227-0.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Opera omnia: Dílo J. A. Komenského 1*. Praha: Academia, 1969. 416 s.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Opera omnia: Dílo J. A. Komenského 2*. Praha: Academia, 1971. 416 s.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Opera omnia: Dílo J. A. Komenského 3*. Praha: Academia, 1978. 640 s.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Opera omnia: Dílo J. A. Komenského 12*. Praha: Academia, 1978. 416 s.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Opera omnia: Dílo J. A. Komenského 14*. Praha: Academia, 1974. 408 s.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Opera omnia: Dílo J. A. Komenského 15/I*. Praha: Academia, 1989. 504 s.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Opera omnia: Dílo J. A. Komenského 15/III*. Praha: Academia, 1992. 384 s.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Opera omnia: Dílo J. A. Komenského 18*. Praha: Academia, 1974. 388 s.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Otázky některé o Jednotě bratří českých*. In *Beseda učitelská* 10, 1878. S. 205-208, 219-222, 241-243. 1. Vydání.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Posel míru a blaha národů: Komenského myšlenky o dobrodiní míru a všeobecné vzdělanosti*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1956.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Sto listů Komenského*. Uspořádal Bohumil Ryba. Praha: Jan Laichter, 1942, s. 198-201.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Všeobecné spisy Jana Amose Komenského*, sv. XVII, Praha, 1912.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského II*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1960, s. 339.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského: svazek IV.*. Praha: Státní

pedagogické nakladatelství, 1966. 560 s.

KOMENSKÝ, Jan Amos; ZOUBEK, František Jan. *Předchůdce vševědy*. Praha: Beseda učitelská, 1879. 77 s.

KOŽÍK, František. *Světlo v temnotách*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1970. 173 s.

PŘELOUČSKÝ, Tůma – SOKOL, Vojtěch. *Spis o původu Jednoty bratrské a o chudých lidech*. Praha: Melantrich, 1947. 149 s.

SMETÁNKA, Emil. *Petra Chelčického Postilla díl 1-2*. Praha: Comenium, 1900-1903.

SMETÁNKA, Emil. *Petra Chelčického Síť Víry*. Praha: Comenium, 1912. 386 s.

SPINOZA, Benedikt; HEMELÍK, Martin. *Renati des Cartes Principia philosophiae*. Praha: Filosofia, 2005. 241 s. ISBN: 8070072040

VOLF, Josef. Bibliografické příspěvky: *Apologia sacrae scripturae, lat. apologia Českých bratří z r. 1511*, in: Časopis Českého Muzea 99 (1925), s. 273-278

Summary:

John Amos Comenius was active in fields of pedagogy, theology and philosophy.

This bachelor thesis deals with J. A. Comenius's life, work, written books and important historical dates, persons and events.

Main field of Comenius's interest was theory of education; his work was supposed to change school educational system. What started as improvement of Czech educational system later become work of international scope and impact.

Comenius, as a politically interested teacher of the 17th century, time of reformation, wants to give his homeland a hand and help with finding future path.

First chapter covers Hussite period as an inspiration for subsequential reformational efforts as well as rise and progress of religious group Unity of the Brethren. Chapter also contains description of historical and cultural situation in the 17th century and significant personalities of science, religion, philosophy and pedagogy.

Second chapter consist of description of Comenius's lifetime, significant events of his life, fundamental books and work.

Third chapter outlines evolution of Comenius's thinking of improvement of all aspects of human life, especially religion, school education, behavior and direction of humanity.

There are described two basic tendencies: Pansophia and improvement of all things human. Comenius's work General Consultation on an Improvement of All Things Human is analyzed and rated according to existing comeniological publications.

John Amos Comenius was broad-based personality, tried to solve the issues of his world and make it better place for next generations.